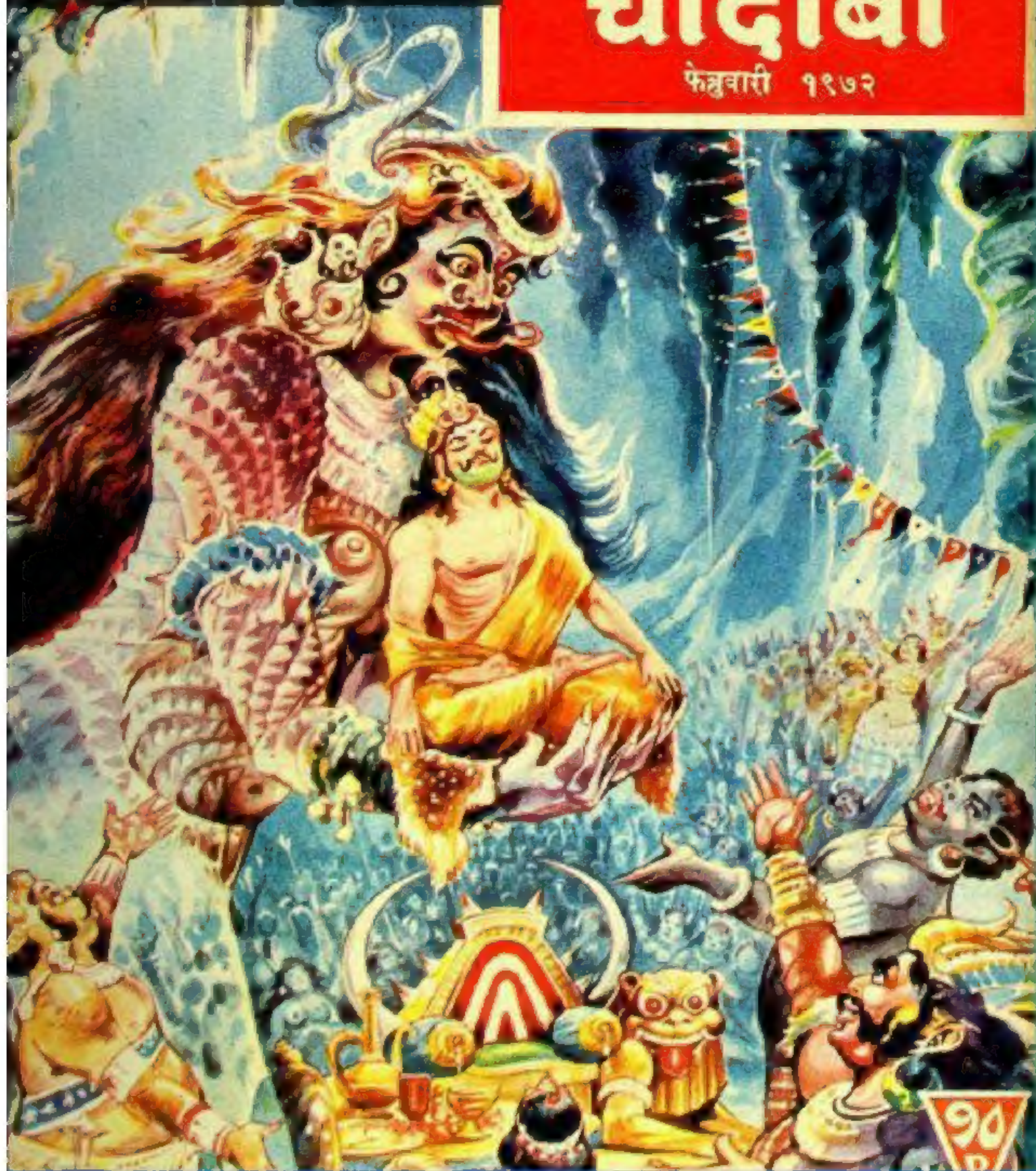

चांदोबा

फेब्रुवारी १९७२

अमरवाणी

संपूर्ण कुंभो न करोति शब्दम्; अज्ञो घटो घोषमुपतिरतम्;
विद्वान् कुलीनो न करोति गर्वम्; गुणीविहीना बहु जल्पयन्ति ॥ १ ॥

[भरवले मडके असेल तर त्याचा आवाज होत नाही. बरबद भरवेल्या मडक्यातूनच आवाज येतो. तसाच कुशीन व विद्वान् जो असतो गर्व करीत नाही. ज्याच्या अंगात काही गुण नसतात तोच लास्य बडबड करतो.]

श्रुति विभिन्ना; स्मृतयश्च भिन्ना; नैको मुनिर्मस्य वचो प्रमाणम्;
धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहायाम्; महाजनो येन गतः स पंथा.....॥ २ ॥

[श्रुती म्हणजे वेद. वेदावेदात अंतर आहे आणि स्मृतीस्मृतीत अंतर आहे. कोणत्याही मुनीचे वचन प्रमाण किंवा अट्टाप्य असे नाही. म्हणून धर्मचि तत्त्व गुप्त आहे. आप्तच चोर दुसऱ्या त्या मागले तेथे तो जडलंविणे श्रेयस्कर होय!]

न वेत्ति यो यस्य गुणप्रकर्षम्
सतं सदा निदति; नात्र चित्रम्।
यवा किराती करिणुभमाताम्
मुक्तां परित्यज्य विभक्तिं गुंजाम.....

॥ ३ ॥

[गुणवान् माणसाचे गुण ओळखण्याची शक्ति ज्याच्या अंगात नसते तो त्याची निंदा करतो; त्यात आश्चर्य काय? किरासिणीसार हत्तीच्या कुंभस्पलातील शोण्याची कल्पना दसते, म्हणून ती ते शोकून गुंजाची माळाच गळ्यात घालून विरचिते.]

गुणाची ओळख

नवाडी

एक दिवशी एक शेतकरी आपले शेत तोंगरीत होता. तेव्हा त्याला मातीत अचानक एक हिरा दिसला. त्याच्या लक्षाकी वरून ती एखादी मूल्यवान वस्तु असेलसे त्याला वाटले. म्हणून एका मोठ्या शहरात जाऊन त्याने तो एका जव्हेच्याला दाखविला. जव्हेच्याने हिरा पाहिला आणि तो खरा आहे, हे ओळखून म्हणाला-“अहो, हा हिरा किमती आहे, विकणार आहो का? की हा एक हजार रुपयांचा विकत व्यावला तयार आहे.” शेतकऱ्याला आश्चर्य वाटले, एवढ्याशा लड्याची किंमत इतकी जास्त मिळणार आहे, त्याचा त्या गोष्टीवर विश्वासच बसला. शेतकरी तो हिरा विकायला तयार झाला. म्हणून जव्हेच्याने हजार रुपये देऊन तो हिरा विकत घेतला. जव्हेच्याच्या प्रामाणिकपणाचे कौतुक करीत शेतकरी आपल्या गावी निघाला.

शेतकरी गावाबाहेर शोडेंच अंतर चालून गेला असेल, समोसून दोन बुरखेवाले चोर आले आणि त्यांनी शेतकऱ्याला मारहाण करून त्याच्या जवळचे एक हजार रुपये छुबाडले आणि पळून गेले. शेतकरी रडत पुन्हा त्या शहरात परत आला आणि त्याचा-विश्वासाकडे जाऊन पडलेला प्रकार सांगितला. त्याचा विश्वास जव्हेरी इतका इनामदार कसा निघाला हे नव्हेना. कारण चांगला हिराखेरीज जव्हेच्याकडे एखाद्या किमतीला कोणी विकत घेणे शक्य नव्हते. त्यात गांवडळ, त्याला हिऱ्याची किंमत काय कळणार? अशा मागसाला बुडविल्याखेरीज जव्हेरी पहाण नाहीत. जव्हेरी किती इमानदार असला तरी अशा हिऱ्याची किंमत फार तर अर्धी देईल. परंतु या व्यापाऱ्याने पुरी किंमत दिली होती. म्हणून आश्चर्य करण्यासारखीच गोष्ट होती.

श्री. दिगंबर देवळे

बाहेर हे सांगतां कामा नये. मांभनांत वृ
कधी पाऊल टाकता कामा नये आणि
पंक्तीत वसुन जेवता कामा नये.”

कमलाने शारदाला मजुरी करायला
बोलाविले होते. लग्नसोहळा पाहण्यासाठी
बोलाविले नव्हते. शारदाने मांडी घासली,
उष्ठी काढली, केरपारे केले सर्व कामे केली.
पाहुणेमंडळींना ती कौणो मोलकरीण असावी
असेच वाटे. सर्वांचे जेवणखाण झाल्यावर
जे उरलेसुरले असे ते घेऊन एका बाजूला
बसून खाऊन घेई.

लग्न सोहळा संपला. पाहुणे मंडळी
आपल्या गावी गेली. शारदाने उरलेले
शिळे अन्न व पक्वान्ने एका टोपलीत भरले
आणि आपल्या गावी निघाली.

पाहुन विचारले—“टोपले भरून काय घेऊन
चारुली आहेस ग ?”

“काही नाही ग, उरलेले शिळे अन्न
आहे. सुळे परी नाट पडतात अचतील की
मावशीच्या घरून आई येईल तेव्हां
काही घेऊन येईल.” शारदा म्हणाली. ते
बोळसांना तिला ग्री लाज वाटली असेल
ती तिची तिलाच ठाऊक.

परंतु कमला तरातरा पुढे आली व
बहिणीच्या डोक्यावरची टोपली ओढीत
म्हणाली—“भिकारीण, ती भिकारीपच !
शिळे उरले ते असे बांदायला आहे
वाटते ? मुरे नाहीत वाटते, आमच्याकडे
लायला ?”

शारदा कमलाच्या मनाचा चुल्हा
ओळखून तिच्याची एक शब्द देखील बोल-
ल्याशिवाय टोपली ठेवून निघून गेली.
तिला असे जिणे नको वाटले.

घरी जात असता तिचा पाय एका मऊ
वस्तूवर पडला. तिने साळी वांकून पाहिले
तर तो मेलेला साग होता. तिने विचार
केला देवानेच तिचे गान्हाणे ऐकून मुक्तीचा
मार्ग दाखविला आहे. तिने सापाचे तोंड व
शेपटी तोडून टाकली आणि बाकी अंगाचे
तुकडे करून टोपलीत ठेवून परी गेली.

घरी गेल्यानंतर ती मुलांना म्हणाली—
“मुमच्या मावशीने मासे दिले आहेत. मी
ते शिजवून वाळते तुम्हांला.” नंतर तिने
ते सापाचे तुकडे एका भांड्यात ठेवून त्यात
पुष्कळसे पाणी घातले आणि चुलीवर ते
शिजवता ठेवून स्वऱ्याला म्हणाली—“मी
बेकाराकून थोडे तिघट व मसाला घेऊन येते.
तुम्ही चमच्याने मधूनमधून हलवीत रहा.”
असे सांगून ती निघून गेली.

शारदाचा नवरा बायकोने सांगितल्या-
प्रमाणे चमच्याने भांड्यातले तुकडे हलवीत
राहला. परंतु थोड्या वेळाने भांड्यात खडे
असल्यासारखा आवाज होऊ लागला आणि
चमच्यालापण एक निराळाव भास झाला.

तो अकित होऊन घेजारून बायकोला
बोलावून घेऊन आला. परत आल्यावर

शारदाने दिवा जळल तेऊन पाहिला,
भांड्यात सोम्याच्या तुकड्यांसारखे काही
तरी लकाकत होते. ते पाहून नवरा बायको
अकित झाले.

तेव्हा शारदाने नवऱ्याला घडलेला सर्व
प्रकार सांगितला आणि देवाचे आभार
मानीत म्हणाली—“देवाने हे किती उपकार
केले !”

शोषांनी बांड्यातून एकच तुकडा काढून
तो जळवल्याला तेऊन दाखविला. जळवल्याने
खरे सोने असल्याचे पाहून त्यांना योग्य
किंमत दिली. त्यावर घरात लागणारी
मांडीकुंडी, कपडेसर्वे वगैरे सामान घेऊन
महिन्या दोन महिन्याला घुरेल एवढे शान्य

बाहेर हे सांगतां कामा नये. मांभनांत वृ
कधी पाऊल टाकता कामा नये आणि
पंक्तीत वसुन जेवता कामा नये.”

कमलाने शारदाला मजुरी करायला
बोलाविले होते. लग्नसोहळा पाहण्यासाठी
बोलाविले नव्हते. शारदाने मांडी घासली,
उष्ठी काढली, केरपारे केले सर्व कामे केली.
पाहुणेमंडळींना ती कौणो मोलकरीण असावी
असेच वाटे. सर्वांचे जेवणखाण झाल्यावर
जे उरलेसुरले असे ते घेऊन एका बाजूला
बसून खाऊन घेई.

लग्न सोहळा संपला. पाहुणे मंडळी
आपल्या गावी गेली. शारदाने उरलेले
शिळे अन्न व पक्वान्ने एका टोपलीत भरले
आणि आपल्या गावी निघाली.

पाहुन विचारले—“टोपले भरून काय घेऊन
चारुली आहेस ग ?”

“काही नाही ग, उरलेले शिळे अन्न
आहे. सुळे परी नाट पडतात अचतील की
मावशीच्या घरून आई येईल तेव्हां
काही घेऊन येईल.” शारदा म्हणाली. ते
बोळसांना तिला ग्री लाज वाटली असेल
ती तिची तिलाच ठाऊक.

परंतु कमला तरातरा पुढे आली व
बहिणीच्या डोक्यावरची टोपली ओढीत
म्हणाली—“भिकारीण, ती भिकारीपच !
शिळे उरले ते असे बांदायला आहे
वाटते ? मुरे नाहीत वाटते, आमच्याकडे
लायला ?”

शारदा कमलाच्या मनाचा चुल्हा
ओळखून तिच्याची एक शब्द देखील बोल-
ल्याशिवाय टोपली ठेवून निघून गेली.
तिला असे जिणे नको वाटले.

घरी जात असता तिचा पाय एका मऊ
वस्तूवर पडला. तिने साळी वांकून पाहिले
तर तो मेलेला साग होता. तिने विचार
केला देवानेच तिचे गान्हाणे ऐकून मुक्तीचा
मार्ग दाखविला आहे. तिने सापाचे तोंड व
शेपटी तोडून टाकली आणि बाकी अंगाचे
तुकडे करून टोपलीत ठेवून परी गेली.

घरी गेल्यानंतर ती मुलांना म्हणाली—
“मुमच्या मावशीने मासे दिले आहेत. मी
ते शिजवून वाळते तुम्हांला.” नंतर तिने
ते सापाचे तुकडे एका भांड्यात ठेवून त्यात
पुष्कळसे पाणी घातले आणि चुलीवर ते
शिजवता ठेवून स्वऱ्याला म्हणाली—“मी
बेकाराकून थोडे तिखट व मसाला घेऊन येते.
तुम्ही चमच्याने मधूनमधून हलवीत रहा.”
असे सांगून ती निघून गेली.

शारदाचा नवरा बायकोने सांगितल्या-
प्रमाणे चमच्याने भांड्यातले तुकडे हलवीत
राहला. परंतु थोड्या वेळाने भांड्यात खरे
असल्यासारखा आवाज होऊ लागला आणि
चमच्यालापण एक निराळाव भास झाला.

तो अकित होऊन घोगारून बायकोला
बोलावून घेऊन आला. परत आल्यावर

शारदाने दिवा जपल तेऊन पाहिला,
भांड्यात सोम्याच्या तुकड्यांसारखे काही
तरी लकाकत होते. ते पाहून नवरा बायको
अकित झाले.

तेव्हा शारदाने नवऱ्याला घडलेला सर्व
प्रकार सांगितला आणि देवाचे आभार
मानीत म्हणाली—“देवाने हे किती उपकार
केले !”

शोषांनी बांड्यातून एकच तुकडा काढून
तो जळवल्याला तेऊन दाखविला. जळवल्याने
खरे सोने असल्याचे पाहून त्यांना योग्य
किंमत दिली. त्यावर घरात लागणारी
मांडीकुंडी, कपडेसर्वे वगैरे सामान घेऊन
महिन्या दोन महिन्याला घुरेल एवढे शान्य

व इतर फदाये शोधा नवरा वायकोने विकत घेतले.

त्या दिवशी आयुष्यभरात प्रथम सर्व मुलांना पोटभर सायला वाणि अंगात घालायला कपडे मिळाले. मुले आनंदाने खोपली.

त्या गरीब कुटुंबाची स्थिति एकदम सुधारलेली पाहून गावकरी आश्चर्य करू लागले.

काही लोक म्हणाले—“तुकाचे शारदाच्या भाचीचे लग्न झाले नाही का? बहिणीने दिले असतील कपडे आणि पैसे! आहे ती चांगली श्रीमंत!”

परंतु कमलाने ते सर्व ऐकले तेव्हा तिला आनंद व्हायच्या ऐवजी दुःख झाले. तिला हेवा वाटू लागला, कोणत्या गोष्टीचा तिलाच कळना. ती शारदाच्या गावी आली आणि गावप्रमुखाला म्हणाली—“माझी बहिण लग्नाला आली होती तेव्हा काय काय उचलून घेऊन आली, कोणास काळज? हुन्ही चक्कशी करून पहा.”

गावप्रमुखाने शारदाला बालाबुन विचारले. गंमत पहायला गावकरी हसो-पुरुष जमले.

गावप्रमुख कमलाला म्हणाला—“वाई! हे तुमचे भांडे असेल तर देवाची सापथ घेऊन सांगा आणि हे भांडे उचलून घेऊन जा.”

कमलाने भांड्याला हात लावताच एक साप फसा वर कडून कमलाला चांबायला फुसकारू लागला.

“अगोवाई, मेल्ये!” असे ओरडत कमलाने ते सडके वसेच जमिनीवर टाकले आणि दूर पळाली. सडके फुटले व त्यातून सोन्याचे तुकडे जमिनीवर पसरले. साप कोठे दिवला नाही.

ते पाहून सर्व कमलाला नावे डेवू लागले. गावप्रमुखाने ते सोन्याचे तुकडे घेऊन जम्याला शारदाला सांगितले. ती ते तुकडे घेऊन घरी निघून गेली.

कमलाच्या तिच्या दुष्ट प्रभुतीचे चांगले फळ मिळाले.

शिलारथ

[१५]

[वडश्रवणा व जीवदत्त दोघे राजा नित्यानंद यांच्याशी बोलत असतां गुजारी त्या राजाशी हत्तीवर वसत आला आणि सडगवर्मा व जीवदत्त दोघे हत्तीजवळ पोचताच हत्तीने बोधना आपल्या बोंडेत कवटाळले. संधी पाहून गुजान्याच्या जंगली अनुयायांनी रथांना फेद केले. राजाने आपल्या अनुयायांना त्या जंगली लोकांना पळवून लावायला आज्ञा केली. पुढे—]

जंगली लोक भाले, बरछी व तलवारी

घेऊन गुजान्यांचा नयपोष करीत राजा नित्यानंद रथात होता त्या बाजूला धावले. त्यांना पाहून राजाचे धिपाई पळून गेले. सारथी रथ पळून न्यायला तयारच होता. त्याने राजाच्या आज्ञेची प्रतीक्षा न करता घोड्यांना पळायला खुणावले व घोडे भर-घाव पळू लागले. राजा वकित होऊन आपल्या सारथ्याला म्हणाला—

“सारथी! आपण पळपुट्यासारखे बुद्ध-भूमीवरून पळून चाललो आहो. हे पाहून विघ्नेश्वर गुजान्यांची हिंमत वास्तव वाढेल. तो एजधानीवर स्वारी करायला मागेपुढे वाहनाच नाही. म्हणून आपण ताबडतोब काही तरी उपाय योजला पाहिजे.”

सारथी क्षणभर काहीच बोलला नाही. पण नंतर म्हणाला—“बहाराज, आपण भिवरे वाहों, हे काय गुजान्याला कळले

“बांधेबा”

नाही, म्हणता? आपण धळून आलो नसतो तर तेथे राहून तरी आपण काय करू शकलो असतो? आपण त्यांच्या हाती ठार झालो नसतो तर कैद तर नक्कीच झालो असतो. ते दोघे क्षत्रिय वीर आपल्या इक्षणासाठी आले व स्वतः संकटात सापडले."

"अरे रे, ते दोघे आपला जीव धोक्यात घालून आम्हांला बांधवायला आले होते. ते विजारे त्या हत्तीच्या तोंडेत सापडले नसते तर नक्कीच आपल्याला त्यांची मदत झाली असती. ती पुजारी त्यांना ठार केल्याशिवाय राहणार नाही." असे म्हणून निव्वानंदने मागे वळून पाहिले.

Full Screen 127 16 / 76

त्या वेळा पुजाऱ्याचे अनुयायी हत्तीच्या पाठीवर दोघांच्या घुसक्या नांघून त्यांच्या तोंडावर काळे कापड गुढाळीत होते.

राजा रथात उभा राहून आपल्याकडे पाहतो आहे हे विसताच पुजाऱ्याला राग आला. "आज याला ठार तरी करीत नाहीतर कैद करून घेऊन येऊन सर्वासमक्ष त्याचा शिरच्छेद करीन," असे दांतभोड घालून पुजारी स्वतःची पुटपुटला. मी आनंदपूरच्या सिंहासनावर बसेन, आजच्या आज, असे मनातल्या मनात म्हणत तो आपल्या अनुयायांना म्हणाला— "या दोघां तरुणांनी घात केला नसता तर आज राजाला नक्कीच कैद केले असते. तरी थोडे धोरणाने वागायचे मी ठरविले आहे. या दोघांना ठार करावयाचे नाही. त्यांना आपल्याकडे धळवून घेऊ या. पहा तर, दोघे जिवंत आहेत का? बेशुद्ध असतील ते! जवळ जाऊन पहा."

पुजाऱ्याने तसे म्हटल्याबरोबर एक तरुण जंगली मनुष्य हत्तीवर बडला. त्याला अधिष्ठात्याची बोडीकार नाहिनी होती त्याने जीववत व अश्वमेधमार्गाने ताकांजळ हात ठेवून स्वासोच्छ्वास घालू आहे की नाही, पाहले. नंतर नाडी पाहिली. नाडी चालू होती. ती जंगली तरुण ओरडून म्हणाला— "पुजारीधनी! दोघे जिवंत आहेत.

सहज न झाल्यामुळे बेशुद्ध झाले आहेत. थोड्या वेळाने शुद्धीवर येतील."

ते ऐकून पुजारी म्हणाला— "तरुण लवकर चला आपल्या गृहेकडे. त्यांच्या औषधपाण्याची व जाण्यापिण्याची काही तरी व्यवस्था करू या. हे बांचले व यांची मदत मिळाली तर आनंदपूरच काय, जवळपासची कहीन मोली राज्ये सहज जिंकता येतील! आपल्या या ऐरावत हत्तीचे गुपित आज गाही तर उघडा काहेर पडल्याशिवाय राहणार नाही. म्हणून त्या पूर्वी या दोघांना आपल्याकडे वळवून घेतले पाहिजे. त्यांच्या मदतीने आज नाहीतर आणखी काही दिवसांनी नक्कीच आनंदपूर राज्य आपल्या कब्जात येईल.

सद्गवर्मा व जीवदत्त पूर्णपणे बेशुद्ध नव्हते. त्यांना दोरखंडांनी बांधून बांधून ठेवल्यामुळे त्यांना थोडा त्रास होत होता. त्याशिवाय त्यांच्या तोंडावर काळे कापड बांधलेले होते. म्हणून त्यांना स्वासोच्छ्वास घ्यायला देखील त्रास होत होता. तरी विध्वंश्वर पुजारी आपल्या अनुयायांशी जे काही बोलत होता, ते सर्व ऐकू येत होते आणि त्याचे जेष्ठ कळावे या हेतूने दोघे बेशुद्ध असल्याचे सांग करून स्वस्थ पडून होते.

सुमारे अर्धातास त्या सडकाळ जागेतून चालत गेल्यावर पुजाऱ्याचा तो हत्ती एका जागी थांबला. पुजारी हत्तीवरून उतरून खाली आला व आपल्या जंगली अनुयायांना म्हणाला— "या दोघांना काही दवा झाल्या- शिवाय खाली उतरवून ईशान्येकडच्या कोठडीत नेऊन टाका. तेथे शोचल्यावर त्यांना बांधलेले दोरखंड सोडून त्यांना मोकळे करा. त्यांना खायला प्यायला चार पांच दिवस पुरेच एवढे गृहेष्ठ ठेवून या. या अवघोत आपल्याला एक महत्वाचे काम करावयाचे आहे."

मालवाच्या आज्ञेप्रमाणे रानटी तरुणांनी दोघांना हत्तीच्या पाठीवरून उतरवून

गुहेच्या एका खोलीत नेऊन ठेवले. त्यांना बांधलेले दोरखंड सोडून त्यांना मुक्त केले आणि चारपांच दिवस पुरेल एवढे अन्न पाणी त्या खोलीत ठेवून देऊन बाहेर निघून गेले. परंतु दोघांच्या तोंडावर बांधलेले काळे कापड माग सोडले नाही. तोपर्यंत दोघे बंशुदासस्थेत असल्यासारखे पडून राहले.

पुजाच्याच रानटी अनुयायी बाहेर गेल्यानंतर दोघांनी त्यांच्या तोंडावर बांधून ठेवलेली काळी फडकी सोडून टाकली.

खोलीस उजेंड नव्हता. कोठे सिडकी किंवा दरवाजादेखील दिसत नव्हता. परंतु कोडून तरी बाऱ्याची झळक घडून घडून

येत होती. जीवदत्तने एकदा खोलीत चहुंकडे पाहिले आणि त्यांच्या सवें शस्त्रांकडे व तलवारीकडे कौतुकाने पहात असलेल्या खड्गवर्माच्या म्हणाळा-“खड्गवर्मा! तुला त्यात आश्चर्य ते काय वाटले रे? पुजाऱ्याने आमली शस्त्रांन्ने काढून घेतली नाहीत! कारण बाहे का माहीत? त्याला आपल्याशी मंत्री पांडवायची आहे आणि तो आपल्याला त्याचे अनुयायी करून घेणार आहे. आपल्या मदतीने त्याला त्याचा तो उद्देश पार पाडायचा आहे.”

खड्गवर्माच पार अक्षय उतरलेला नव्हता. तो रागाच्या भरात म्हणाला-

“त्या जुट्याचा काय वाटेल तो उद्देश असू दे, तो माझ्यासमोर आला की मी एका क्षणात त्याचा शिरच्छेद केल्याशिवाय राहणार नाही. आपण आपल्या वाटेने किंवा पर्वताकडे जात होते आणि वाने विनाकारण वाटेत आपल्याला अडवून ठेवले आहे.”

“अरे! सोठयाने ओरडू नकोस! कदाचित काळोखाना डोळे आणि भिंतीला काढ नसतील कदाचन? पहिल्याने ही खोली किती मोठी आहे. मला पाहू दे. कदाचित कोठेतरी छिडकी किंवा दरवाजा असेल.” असे म्हणत जीवदत्त भिंतीला घडून कोठे काही दार किंवा छिडकी आहे

एसादी फट हाताला लागली नाही. परंतु दगडांच्या मधून ज्या वेगा होत्या त्यामुळे बारा वात येत होता हे त्याला वाळले. स्वयंभूत दगडावर दगड रचून गुहेच्या वा वाऱूची खोली तयार केली असल्याचे लक्षात आले.

जीवदत्त खड्गवर्माला ते सांगून म्हणाला- “खड्गवर्मा, तुलें पुजारी आपल्याला वास देईलने वाटत नाही. त्याच्यापासून आपल्या जिवाला धोका नाही. आपल्याला हत्ती-वरून ते लोक घेऊन आले त्यावेळी पुजारी आपल्या अनुयाय्यांना जे म्हणाला ते ऐकून मी तर आश्चर्य चकितच झालो!”

“पुजारी कितीच गोष्टी घोलला. त्यात कोणती गोष्ट तुला चकित करून सोडणारी वाटली?” खड्गवर्माने विचारले.

“तो म्हणाला होसा की, ऐरावत जांतीच्या हत्तीची गोष्ट फार दिवस गुप्त राहणार नाही, ही पहिली गोष्ट आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे तो दुष्ट काही तरी साहसाचे काम दोनतीन दिवसात करण्याच्या विचारात आहे.”

“त्यात आपणच करण्यासारखे काय आहे? तो ऐरावत आलाचा हत्ती असू शकेलही. नाहीतर तो हत्तीच नसेल आणि त्याचे ते साहसाचे काम म्हणजे आनंदपुर

बांधोचा

राज्यावर आपला अधिकार करण्याची योजना तो करीत असावा.” खड्गवर्मा म्हणाला.

“खड्गवर्मा! अगदी बरोबर, त्याच गोष्टी जसतील असे मला देखील वाटते आहे. वान आपण येथेच आराम करू या आणि उद्या सूर्योदय होताच येथून माग काढू या. जाता जाता त्या पुजाऱ्याला पण वाटेला लावू या.” जीवदत्त म्हणाला.

“ठीक! पुजाऱ्याने आपल्या जेवणा साम्याची व्यवस्था चारपांच दिवसांसाठी करून ठेवली आहे. या अवधीत आपण येथून पळून जाण्याचा उपाय केला पाहिजे. किती शहाणा आहे तो पुजारी नाही?

आपल्याला छान संधी देऊन गेला आहे." असे म्हणत खड्गवर्मा जोराने हसला.

संध्याकाळ झाली. खोलीत खूप काळोख आला. दोघांनी मिळून खाऊन पिऊन घेतले आणि शोयण्याची तयारी करू लागले.

उज्याडतांच त्यांना खोली बाहेर कसली तरी गडबड चालू असल्याचे कळले. शेकडो जंगली तरुण जमा झाले होते आणि मोठ-मोठ्याने काहीतरी बोलत होते. दोघांनी ते काय बोलत आहेत हे कानांना घेऊन ऐकण्याचा प्रयत्न केला. परंतु त्यांना काहीच कळले नाही.

"जीवदत्त! मला वाटते, तो दुष्ट या जंगली लोकांना बरोबर घेऊन जाऊन

Fullscreen 127

कायद्यावर स्वायत्त नियत असता.

खड्गवर्मा म्हणाला.

"स्वारी आणखी कोडे करणार? राजा नित्यानंदांची मादी बळकावण्यासाठी आनंद-पूरकडे हे लोक जाण्याच्या तयारीत असतील." जीवदत्त म्हणाला.

"म्हणजे आपण येथे तोंगवत का रोव-खाण्यात खितपत पडून रहायचे की काय?" खड्गवर्माने विचारले.

"आपण का पडून राहणार? तो दुष्ट येथून निघून गेला की आपण या खोलीतून निघून जाऊ. त्यानंतर पुढे काय करावयाचे याचा विचार करू." जीवदत्तने सुचविले.

"या अंधारकोठडीतून आपण बाहेर जाणे इतके सोपे का आहे?" खड्गवर्माने चकित होऊन विचारले.

"का नाही? तू पहा तर!" असे म्हणत जीवदत्त भितीजवळ गेला. रंगडांच्या फटीतून त्याने बाहेर पाहिले. त्याला पांच सहा फुटावर तशीच आणखी एक दुसरी भिंत दिसली.

"अरे, पाहिलेस का? येथे वगडवर दगड रचून भिंती आणि भिंतीच्या बाजूला भिंती, अशीच बांधलेली ही गुहा दिसते आहे. बाहेर जंगली लोकांची गडबड शोडी यावू दे, मग ठरवू काय करावचे ते." जीवदत्त म्हणाला.

खाले. जीवदत्तला वाटले, कदाचित थोड्या वेळाने पुन्हा काहीतरी येईल किंवा गडबड होईल. परंतु बराच वेळ बाहेर कोणी बोललेले ऐकू आले नाही, तेव्हा खड्गवर्माकडे वळून तो म्हणाला—"या खोली बाहेर जाण्यासाठी वाट शोधण्याची आपल्याला गरजच काय? काल या खोलीत ज्या वाटेने आपण बालो त्याच वाटेने आपण बाहेर जाऊ. बाहेर पाहू देणारे जे लोक आहेत तेच आपल्याला ती वाट दाखवतील. आवश्यक वाटल्यास, आत पाहरेकरी येतील तेव्हा तू त्यांना ठार कर. मी तुला खूप केली तरच, बाई करू नकोस."

त्यानंतर जीवदत्त खोलीत भितीजवळून फिरत थोडोठ्याने ओरडून हाका पारू लागला—"पुजारी, धू विघ्नेश्वर पुजारी!" खड्गवर्मामुळे तसाच मोठ्याने ओरडून हाका मारू लागला. दोघांच्या आवाजाने ती बुफा दुमदुमू लागली.

एक दोन मिनिटात खोलीच्या भिंतीतून एका कोपऱ्याला एक चौकोनी दगड सरकू लागला. दगड वाजला सरकल्यावर एक रानटी पाहरेकरी आत डोक्यावर दंडावीत म्हणाला—"का ओरडतां आहां?"

जीवदत्त चकित आल्यासारखे दाखवून काही वेळ त्या पाहरेकऱ्याकडे पहात उभा

बांधोबा

राहला, आणि एकदम उडी मारून त्याने त्या पाहरेकऱ्याची मानगुटी घळून त्याला आत ओढले. म्हणाला—"तू बारड-ओरडा केलास तर गळा बाबून दाकीन. तुला आपल्या जिवाची फिकीर असेल तर मी विचारतो त्या प्रश्नांची उत्तरे सुकाट्याने दे." असे सांगून जीवदत्तने त्या पाहरेकऱ्याला खोलीच्या भिंतीला टेकून बसविले.

तो रानटी मनुष्य भीतीने थरथर कांपत होता. जीवदत्त त्याला धोर देण्यासाठी त्याच्या पाठीवर हात फिरवून म्हणाला—"या खोलीवर पाहूरा घापला आणखी किती लोक आहेत?"

“भाइयां! तिवाय जावली एकजण आहे. बाकी सर्व लोक पुजारी घन्याबरोबर जावंपुरच्या मोहिमेवर गेले आहेत.” तो राबटी तल्ल म्हाला.

“तरयण तू त्या कुसऱ्याला वा भोकाबुल हाक मारून आत बोलाव. तू त्याला सावध करव्याचा प्रयत्न केलास तर तुझ्या पाठीपुन सुरा आरपार जाईल. माझा विन उभा आहे सुरा घेऊन.” जीवदत्तने धमकी दिली. त्याप्रमाणे त्या वाहरेकऱ्याने मितीतल्या भोकाबुलला जाऊन कुसऱ्याला पण आत बोलाविले. त्या वेळी लक्ष्मणजी जायला सुरा पहिल्या वाहरेकऱ्याच्या पाठीवर रोखून उभा होता. कुसऱ्या वाहरेकऱ्याला त्याचा साथी संकटात सापडला असेल याची कल्पना देखील नव्हती. तो परत जाण्यासाठी मागे वळला. पण लक्ष्मणजीने त्याला धकन लागी पाडले.

जीवदत्त दोघांना दडवतून म्हाला—
“वाटां खरे खरे वांता, नाहीतर दोघांची जोडी उडवू. त्या कुसऱ्याच्या बरोबर सर्व

Fullscreen

127

X

◀

⋮

▶

22 / 76

जावंपुरच्या बरोबर काही काळ पुढे वाहरेकऱ्यावर आहेत?”

लक्ष्मणजी तलवार घेऊन दोघां तऱ्हांना एका क्षणात ठार करव्याच्या प्रविश्यात उभा होता. दोघे परभर कोपत होते. हात जोडून म्हाला—“भामचा जीव घेऊ नका. आम्ही खरेखरे लागतो, आमचे सर्व साथी कुसऱ्याबरोबर जावंपुरला गेले आहेत. फक्त माझी दोघांना तुमच्यावर पहात ठेवण्यासाठी मागे ठेवले आहे.”

“तरयण तुम्ही दोघे एक तासभर वाच कोडीत बसून रहा. माझी बाहेर जाऊन येतो. तुम्हांला परत जाण्याबरोबर सोडू.” जीवदत्त म्हाला.

दोघां तऱ्हांनी हात जोडून नमस्कार केला. त्यानंतर लक्ष्मणजी व जीवदत्त सोयी बाहेर जाते आणि त्यांनी त्या भोकावर दगड सरकवून ठेवून दिला. संतर दोघे खाली बिना संतकन गेले. बोडे अंतर चालून गेल्यावर कुसऱ्या जिण्याच्या पायऱ्या बसून गेलेबाहेर दोघांवर घेऊन येवले. (अंमलः)

मुन्यापुत्राचा संसार

विकलावित्ताने आपला इष्ट सोदला नाही.

तो झाडाखाली गेला, शेत खांद्यावर काढून घेतले आणि पुन्हा मोनपणे स्मशानाच्या विघेने चालू लागला. तेन्ना शेततळ्याला येताना त्याला म्हणाला—“राजा! तू स्वतः जातल्यावर इतकी संकटे ओढवून काढ लहान करीत आहेस. परंतु भयमास्वी शास्त्रावर तुमचा मगलाली अडा, आस्था व विश्वास सर्व कापरासारखे उडून जातील आणि तू देशा होशिल की काय अशी भीति मला वाटू लागली आहे. मागे फिरून घेऊन जायला घेत, अडा व आस्था सर्वांचा त्याच करून संस्थासाधकपुन पुन्हा गृहस्थावकाश येणार होऊ. की त्याची गोष्ट तुला सांगतो. उरत देऊन ऐक.” असे सांगून देवळात गोष्ट सांगू लागला.

अद्वैतचरन् नामक एका पापी एक शेत करी रहत आहे. त्याच्या जवळ बोडी

वेताल्याच्या गोडी

जमीन होती. पण तो रूप मेहवत करून पोटापाण्यापुरते आपल्या शेतातून उत्पन्न काढी. त्याला फार उशिरा एक मुलगा झाला. शेतकऱ्याने त्याचे नाव कनकभद्र असे ठेवले. एकुलता एक मुलगा आणि उत्तार रयात झालेला, म्हणून आई आप मुलाचे सर्व लाड पुरवीत.

कनकभद्र वयात आल्यावर आप त्याचे लग्न करून द्यावे ठरवून त्याला म्हणाला— "बाळ, जाता तू लग्न करून घेऊन घर गृहस्थी संभाळ. आम्ही दोघं आता किती दिवसांचे पाहुणे? आम्हांला उमिरां तुम्या-सारखा गुणी मुलगा झाला. पण आमच्या आई वडिलांना नातवाचे तोंड पाहणे शक्य

तरी लाभवे, एवढी एकच इच्छा आहे."

परंतु कनकभद्राला संसारीत पडावेचि नव्हते. म्हणून तो म्हणाला— "बाबा! मला लग्न करण्याची इच्छा नाही. उलट संन्यास घेऊन मुक्तिमार्ग शोधावा म्हणतो."

म्हातारपणी जे विचार मनात यायला पाहिजेत ते विचार तश्या कशात मुलाच्या मनात आलेले पाहून म्हाताऱ्या आई वडिलांचे मन फार दुःखी झाले. तरी मुलाचे मन बदविण्याचा प्रयत्न दोघांनी चालू ठेवला. कनकभद्राला ते आवडले नाही आणि तो एक दिवशी काशी यात्रेला निघाला. त्याने एका संन्यासाजवळ शीळा घेऊन संन्यासाश्रमात प्रवेश केला.

काही वर्षे लोटली आणि गृहेश्वरम् गावातून काही लोक काशी यात्रेला आले. त्यांच्या तोंडी वडील वारल्याचे आणि आई एकटी दुःखी मनाने आयुष्य कठीत असल्याचे कळले. ते ऐकून कनकभद्रचे मन फार दुःखी झाले. तो आपल्या गुरूला भेटून म्हणाला— "गुरूवर्य! एकदा आपल्या गावी जाऊन दुःखी आईला भेटून यावे म्हणतो. वडील वारल्याचे जावज कळले."

गुरू स्मित करून म्हणाले— "अरे सुठ्या! संन्यास्याचा आप कोण आणि आई कोण?

"अवघें विशवाच माझें घर" आहे."

"तसे तऱ्हे गुरूवर्य! माझ्या वडिलांनी पाडीनाने काही पैसे साध्यासाठी म्हणून ठेवले असतील तर ते आपून प्रभुचरणी अर्पण करावे म्हणतो." कनकभद्र म्हणाला.

तेव्हा गुरूने होकार दिला आणि कनकभद्र आपल्या वाजकऱ्यांबरोबर व इतर प्रवाश्यांबरोबर मद्देस्वरमला निघाला. प्रवास काही दिवस सुखाचा झाला. वाटेत तीन चार बुक्काम संपवून सर्व प्रवासी पुढल्या बुक्कामाला निघाले. वाटेत एका घोरांच्या टोळीने त्यांना मृतले. काही लोक घोरांच्या हाती ठार झाले आणि जे उरले त्यांना घोरांनी त्यांच्या जवळच्या

पैशाबरोबर आपसात वांटून घेतले. कनकभद्र व पार्वती नावाची एक तरुण स्त्री एका घोरांच्या बंदघावा आली. ती लुटेरा दोघांना शंभेकाठच्या आपल्या शोषणीत घेऊन गेला आणि मजुरासारखी आपल्या बरकी कामे करवून घेऊ लागला.

त्या लुटेऱ्यांच्या घरी चार पाच गायी होत्या. माईचा चारा आणणे व त्यांचे दूध काढणे कनकभद्रचे मुख्य काम होते. पार्वती बराचली इतर सर्व कामे करी. डाकूच्या मनात एक दिवशी एक विचित्र विचार आला. हे दोघे आपले मुलाम आहेत. या दोघांना- एकत्र नवराबायको सारखे रहायला सांगवे. यांना जी मुले होतील ती आपली मुलाम होतील. अशा-

तऱ्हेने गुलामांची संख्या खुप वाढेल. मसा विचार करून त्यान दांघाळाठी एक निराळी शोंगडी काढून घिली आणि म्हणाला-
"तुम्ही कोण काय मी ओळखीन नाही, तुमचे परस्परांचे नाते वाहे की नव्ही, त्याची मला गरज नाही आजपासून तुम्ही दोघे बवदा वायको झालात. या सोपडीत तुम्ही दोघे आपा संसार थाटा."

दोघे त्या शोपडीत पांचलं पण पार्वती घाबरली तेव्हा कनकभद्र तिला म्हणाला-
"हे पद्मा, मी आहे संन्यासी, म्हणून तुला मिण्याचे काहीच कारण नाही आपण आपल्या मालकाच्या सांगण्याविरुद्ध काही करण्यात येका आहे म्हणून आपण

प्रत्यक्षात ब्रह्मचर्याचे पाळन करू या."

ते ऐकून पार्वतीच्या मनाचे समाधान जाळ आणि कनकभद्रविषयी तिच्या मनात आवरभाव उत्पन्न झाला. गुलामीच्या त्या स्थितीत दोघे परस्परांचे सुख-दुःख समजून घेऊन राहू लागली.

बाराव्या मनात त्यांच्या विषयी आत्ता काही शंका उरली नाही व त्याने त्यांना हिडण्या फिरविण्यास पूर्ण स्वतंत्रता दिली. कनकभद्रच्या मनस्त सहन एक विचार आला. मी संन्यासी आहे सर्वसंग परि त्याम केला आहे. गुलामी आणि स्वतंत्र जीवन दोन्ही मला सारखी आहेत. परंतु पार्वती कुलीन घरण्यातली कन्या आहे, तिचे कोणा योग्य पुरुषाशी वेळीच लग्न झाल्यास तिचे पुढील आरक्षण सुखी होईल परंतु तिला आज एका शूट्याशी ती तोंडात बोलली नाही तरी पुढका केव्हा मिळेल असे तिला मनातल्या-मनात वाटत बसेल तिच्या या गुलामीतून मुक्त करण्याचा मार्ग शोधला पाहिजे.

कनकभद्रने या गोष्टीवर बराच विचार केला आणि पळून जाणं हा एकच मार्ग त्याला दिसला त्याने ती गोष्ट एक दिवशी रात्री पार्वतीला सांगितली.

पार्वती म्हणाली-"मला विवाहाची ओट आला आहे. पण मी उरल बाई माणूस

बांदोवा

काय करामं करूत नाही पाहिजे तर तू पळून जा आणि मोकळा हो. मला बरोबर येऊन गेलास की एक गांठा प्रश्न झळकरी सारखा तुझ्या मानेवर लोंबत राहील."

पण मी तुझ्यासाठीच तर पळून जाण्याचा विचार करीत आहे. म्हणून मी एकट्याने पळून जाण्याचा प्रयत्न उरत नाही. कनकभद्र म्हणाला

"तरसा ठरव कसे पळायचे आणि पुढं कोठे कसे जायचे" या प्रयत्नात भासा जीव मेला तरी मला हरकत नाही," पार्वती म्हणाली

रात्री त्यांच्यावर नवर जेवणारा कोणी नव्हता ते जिवंत आहेत की मेलं हे विचारणारादेखील त्यावेळी कोणी नव्हता. म्हणून एक दिवशी पार्वतीने दोघांना चार दिवस घुरेल एवढे खाण्यापिण्याचे पदार्थ तयार करून घेतले आणि दोघे दोन गाईना घेऊन निघाले. वाटेत नरी होती ती गाईच्या पाठीवर बसून त्यांनी पार केली आणि गाईना सोडून दिले. लजाडेपर्यंत दोघे कोणत्या तरी शहरात येऊन पोचले. एका धर्मशाळेत जाऊन लढक्यापकाला, दोघां नवरावायकोला एक दोन दिवस उतरायला खोली देवा का विचारले. व्यवस्थापकाने खोली दिली व दोघे रात्रभर खोलीत राहून दुसऱ्या दिवशी कनकभद्रने

पार्वतीला तिच्या गावी पोचविण्याच्या हेतूने तिचे पांथ कोठे आहे, विचारले.

पण पार्वती म्हणाली-"समज मी आपल्या घरी पोचलं तर तेथं माझ बाई बघील असतील की ते कोणातरी कुटुंबाकडे गुलामी करीत असतील यांणी सांगवे, आणि असले तर मला इतके दिवस एका कुटुंबाकडे राहून आलेली ऐकून मला बराच घेंतील का? तेव्हा तुला हरकत नसेल तर मी तुझ्या घरी कुझ्या म्हातान्या आईची सेवा करीन."

कनकभद्र पार्वतीबरोबर बहेस्वरमला आला. कित्येक वर्षांनंतर मुलाला घरी आलेला पाहून आईला आनंद झाला.

तिच्यावर एकमात्र एक जं डोंगर कोसळले त्यांची आठवण करून घ्यातारीला रडू कोसळले. कनकभद्र आईला धीर देत म्हणाला-“आई, तू सुनवाईला बाण म्हणत होतीस ना पहा कुण्यासाठी मी एक चांबळी सुनवाई हुडकून घेऊन आलो आहे.” असे सांगून त्याने पार्वती बरोबर आईला नमस्कार केला. सुणील पार्वतीला पाहून म्हणारीला परमानंद झाला.

तेव्हा पासून कनकभद्रने पार्वती बरोबर संसारात प्रवेश केला.

बरेचदा शोध सांगून वेताळ म्हणाला-“राजा! कनकभद्रचे हे कावणे विचित्र-पणाचे नाही का? त्याने लहानपणी संन्यास घेतला काय आणि संन्यास घेतल्यानंतर पुन्हा संसार काढला काय? या शकाने समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंकर छकले होऊन बुक्याच बाधावर फोडू लागतील.”

‘‘एकूत विक्रमादित्य म्हणाला-‘‘कनकभद्राचे वैशम्य झाले होते ते आमुष्यावले सर्व सुखोपभोग घेतल्यानंतर उत्पन्न झाले असे होते. त्याला आपल्या बापासारखे रत्नांचे नक्के एवढेच. परंतु त्याला खऱ्या सुख-दुःखाची कल्पना पार्वतीबरोबर गुलामीत राहिलाना जाली. आईच्या प्रेमासाठी तो कांबोळून परत येतो निघाला होता. पार्वतीच्या दुःखी जीवनाची कल्पना त्याला झाली तेव्हा त्याला खरे जीवन काय असते हे कळले. स्त्री व पुरुष परस्पर सहानुभूति दाखवून विवाहित न झाले तरी परस्परच्या जीवनात कसे समभागी होऊ शकतात हे त्याने प्रत्यक्ष अनुभवात पाहिले होते. कनकभद्र घरी पावला तोंपयत त्याच्या मनात पूर्ण बदल होऊन त्याच्या जीवनात त्याने प्रवेश करण्याचे ठरविले. त्यात विचित्र असे काहीच नव्हते नाही.”

अशातच तेने राज्याचे मोनमंग होताच वेताळ प्रेतासह नाहीता साक्षा आणि साक्षात जाऊन लोंकळू लागला. (कल्पित)

गवचि पर खाली

अवतीपुरच्या दरबारात हरनाथ शास्त्री व गुरनाथ शास्त्री नावाचे दोघे विद्वान पंडित होते. त्यांच्यातून कोणी दुरात व बुद्धिमान जगात कोणा नाही असे त्यांना वाटत असे. म्हणून दोघे दर विद्वानांचा अनादर व अपमान करीत.

कलिंगपुरच्या दरबारात मुगुणशर्मा नावाचा एक विद्वान पंडित होता. फार मोठा विद्वान व बुद्धिमान म्हणून दरबारात आणि सर्वत्र त्याची ख्याती होती.

मुगुणशर्माची ख्याती ऐकून हरनाथ शास्त्री व गुरनाथ शास्त्री त्याचा पराभव करण्याचे भनाही ठरवून निघाले. त्यांना जगात अविजय्य मिळविण्याची इच्छा होती.

म्हणून दोघे आपल्या राज्याची परवानगी घेऊन कलिंग राज्याच्या दरबारी आले आणि म्हणाले- महाराज, आम्ही दोघे अवती-पूरच्या दरबारचे पंडित आहो, आपल्या

दरबारात मुगुणशर्मा नावाचे पंडित असल्याचे ऐकले तेव्हा त्यांचा पराभव करण्याच्या हेतूने आम्ही मातो माहो.”

कलिंग राज्याच्या परवानगीने मुगुणशर्मा त्यांना म्हणाला- मी तसा मोठा पंडित नाही, तरी अगण दोघे आलाच आहो तर मला आनंदच आहे. आपल्या ज्ञानात बुद्धी करून घेण्यास मला कांगली तशी मिळेल. बरे तर मी एक प्रश्न विचारता. दोघांना प्रश्न निरनिराळ्या वेळी व एकट्याने विचारणार आहे. माझ्या प्रश्नाचे दोघांनी उत्तर दिले तर आपण दोघे माझ्याकडून मोठे विद्वान आहात हे मी मान्य करीन.”

दुसऱ्या दिवशी दरबारात प्रश्न करण्याचे ठरले. आपल्या दरबारी पंडिताच्या बुद्धि मत्तेचा पराक्रम पाहण्यासाठी दरबारी लोक खार मोठ्या संख्येने हजर झाले.

श्री ना. र. देवपाडे

सुगुणशर्माने एका दोन्याला एक दगड बांधला आणि तो एका खांब्याला लोबत ठेवला. त्या दगडाला बाणजी एक दोरा बांधून तो खाली लोबत सोडला. नंतर प्रथम हरनाथ शास्त्रीला दरबारात सुगुणशर्मणाच्या बाजूला बसविण्यात आले. सुगुणशर्मा हरनाथ शास्त्र्यांना म्हणाला-“शास्त्रीबुवा! या दगडावर आणि खाली दोरे बांधलेले आहेत मी खालचा दोरा ओढणार आहे. आता खालचा की बरचा दोरा, तुटेल हे सांगू शकाल का ?

“बरचा दोरा तुटेल” हरनाथ शास्त्री एकदम म्हणाले.

सुगुणशर्माने खालचा दोरा वरून ओढला परंतु हरनाथ शास्त्रींनी सांगितल्याप्रमाणे

बरचा दोरा तुटला नाही, खालचा दोरा तुटला.

“मग, हरनाथ ना हरनाथ शास्त्री-बुवा? काता आजून बुधनाथ शास्त्र्यांना पाठवून द्या.” सुगुणशर्मा म्हणाला.

हरनाथ गुरुनाथला आऊन म्हणाला-“मी विचार केल्याशिवाय उत्तर देऊन फसलो आणि बरचा दोरा तुटला म्हटले पण तू खालचा दोरा तुटेल असे सांगू न विजयी झालास तरी आपला गौरव राहिल.”

मध्यवरी सुगुणशर्माने तुटलेला दोरा सोडून त्या दगडाला दुसरा बांधून ठेवला आणि खाली लोबत सोडून ठेवला. गुरुनाथ शास्त्री सभेत आल्यावर सुगुणशर्मा शेजारी

थेऊन बसले. सुगुणशर्माने त्यांनापण तोच प्रश्न विचारला.

“खालचा दोराच तुटेल” गुरुनाथ शास्त्री म्हणाले.

सुगुण शर्मा मनात बोका हसला आणि त्याने खालचा दोरा ओढला आणि या खेपेस बरचा दोरा तुटला आणि दगडासकट खाली आला.

सर्व चकित होऊन पाहू लागले.

त्यानंतर सुगुण शर्मा गुरुनाथ शास्त्र्यांना म्हणाला-“ही सामान्य परीक्षा होती. या परीक्षेत तुम्ही दोघे हारलात मला पुढच्या पांडित्याची माहिती नाही. तुम्ही दोघे पंडित असालही परंतु तुम्हा दोघांत ज्ञानाचा अभाव आहे आणि रवे जास्त आहे. म्हणून मी भाव्हान केल्याशिवाय तुम्ही स्वतःहून आंखदेख वसता मला जिकण्यासाठी आला पुढे असा गर्व करण्याचे सोडून द्या. विद्वानांना नम्रता सोबत व सर्वांचे घर संध्या खाली होत, हे विसरू नका.” असा सद्बोध देऊन दोघांना निरोप दिला.

पण राजाला, पहिल्याने खालचा दोरा व नंतर बरचा कसा काय तुटला हे कळले नाही त्याने सुगुणशर्मणाचे त्याचे गुपित विचारले.

सुगुणशर्मा म्हणाला-“महाराज ही एक सामान्य युक्ति आहे. प्रत्येक वस्तुमध्ये थोडे जाडप असते. पहिल्या खेपेस मी खालचा दोरा ओढला. दगडाचे ओझे असलेल्या त्या दोन्याला थोडा ताण होता पण खालच्या दोन्याला जोडण्यामुळे तो ताण वाळण्यापूर्वीच खालचा दोरा तुटला. दुसऱ्या खेपेस मी हलक्या हाताने खालचा दोरा ओढला. खालच्या दोन्याला ताण मुळीच नव्हता व ताण उत्पन्न होण्यापूर्वी बरच्या दोन्यात दगडाच्या वजनाने ताण वाढून दोरा तुटल्याच्या स्थितीत पोचला होता. ही युक्ति पाहिले तर कोणी ही कल्प पहावी.”

राजा सुगुणशर्माची युक्ति पाहून खूष झाला. आपल्या दरबाराची लाज राखल्या-बद्दल त्याचा उचित सत्कार करून त्याला एक थोठे इनाम दिले.

किफायत कां केली

श्यामराव शेट धीमंत सावकार होते ते चिक्कू नव्हते मितव्यय त्याचे फ्रेम होते. एकदा सोमेश्वर नावाचा एक मनुष्य त्याच्याकडे बैकल म्हणाला—“शेट दाहेस’ दिवाळी वाली आहे. पंचवीस रुपये कर्ब म्हणून दिलेत तर भाड्यावर फार उपकार होणाले.” श्यामराव शेटनी धन्ये दिने

सध्याकाळी श्यामराव शेट आपल्या बावकोसाठी दिवाळीला एखादे गवे घालून विकत घ्यायला एका दुकानावर गेले. त्या दुकानावर शेट दाखी सोमेश्वर गेला होता व त्याने पंचवीस रुपयांची एक साडी विकत घेतली होती

श्यामराव शेटनी बापू पंढराच्या दरम्यान एक पालक दाखवायला दुकानदाराला सांगितले. सोमेश्वर ते ऐकून विचारला—“कसो शेटजी! तुम्ही एकडे धीमंत सावकार इतक्या स्थितीत दिवाळी होते का? याच्या दुष्ट किमतीत छान बांगळी साडी मिळेल!”

“मितव्यय म्हणजे किफायत माणसाने वायव्यात वाढवावी लागते, सोमेश्वर! कोणी बैकल पंचवीस खाई कर्जळ यावितले तर कोटून बाणू घायला?” श्यामराव शेटनी चांचन शब्दात विचारले

आशीर्वाद

फार प्राचीन काळी कांचीपुरम येथे गोविंदराज नावाचा एक धीमंत मनुष्य रहत असे तो पहिल्या नंबरचा चिक्कू व कवडी चुकत होता. दारुवर कोणी भिकारी येऊन उभा राहला की तो त्याला पळवून लावीत असे. गोविंदराजला कुकड होते म्हणून ‘कुवडा गोविंदराज’ असे त्याने टोपण नाव पण होते

एकदा त्याच्या घरी एक भिकारी आला त्याने जेवायला वाढा’ असा दारुवर मोर ओरडा सुरू केला. गोविंदराज त्याला तोंडाळा घाले ते बोलला

तेव्हा भिकारी म्हणाला—“घनो! तीन चिरगांवातून जपाची आहे. गंगास आला यला देखील शक्ति उरली नाही. एक घासभर अन्न वाढा’

गोविंदराजने त्याला धिबोगाळ केल्या नाकाराकरवी बर्कन वेळून हाकलून लावले

भिकार्याला उपास मार लाव्याने चालवत नव्हते. ती रस्त्याच्या काठाला जाऊन घापा टाकीत बसला

त्या वाटेने जाणाऱ्या एका आंधळ्याला त्या भिकार्याच्या घापा टाकण्याचा आवाज ऐकू लागला. तो भिकार्याजवळ गेला आणि म्हणाला—“कोणरे बाबा तु! असा घापा का टाकतो आहेस, काय शाल काय तुला?”

भिकारी म्हणाला—“मो एक भिकारी आहे. कित्येक घरी भिक मागितली, पण कोणी घासभर अन्न वाढल नाही. मुलेन जीव कासावीस झाला आहे. म्हणून येथं येऊन बसलो”

“माझ्या घरी चला माझ्याघरीवर बसून खा’ मय अन्नात भिकार्याला धीर देत आंधळा त्याला आपल्या घरी येऊन गेला

त्या आंधळ्याने भिकार्याला पोटावर जबाबला बाबले. भिकारी तृप्त झाला.

त्याने दोन्ही हात जोडून नमस्कार केला आणि म्हणाला—“देवाची कृपा होईल तर आपल्याला पुन्हा डोळे येतील” असा आशीर्वाद देऊन भिकारी निघून गेला.

त्या दिवशी रात्री आंधळ्याच्या डोळ्याला पाण्याची थार लागली. सोप आली नाही आणि सकाळी उठून पाहता तो त्याला छान दिसू लागले

आंधळ्याला पुन्हा डोळे आल्याची गोष्ट गावभर पसरली. ती गोष्ट गोविंदराजला देखील कळली तो बांढत बांढत त्या आंधळ्याकडे आला आणि विचारू लागला—“सरच का तुम्हाला चांगले दिसू लागले? मोठे आश्चर्यच आहे झालं काय, सगळं मला सांगा, ऐकू या नरी”

भीक मागायला आला होता न? त्याचा जीव भुकेने कासावीस झाला होता तर त्याला काही खायला दिले नाहीस पण मला त्याची दया आली मी त्याला बोलावून घेऊन घरी आलो आणि पोटेभर जेवायला बाबले त्यानं मला डोळे येतील असा आशीर्वाद दिला आज सकाळी उठून पाहता तर मला छान दिसू लागलं आहे वृष्टी आलेला मनुष्य म्हणाला

“अरे रे! मी किती चुकलो? मी त्याला शिवीगाळ करून हाकलून लावले त्याला जेवायला वाहून गुप्त केले असते तर माझे कुबड बरे असते” असे म्हणत गोविंदराज परचासाप करू लागला

नव्यापासून गोविंदराजने त्या भिकारी कोठे आहे याचा शोध सुरू केला त्याला काय वाटेल ते करून हुडकून आणावयाचे आणि पोटेभर खायला घालून आपले कुबड ठीक करून घायला सांगायचे असे त्याने मनाशी ठरविले.

दिवसभर हिडून गोविंदराजने त्या भिकार्याला शवटी शोधून काढलं आणि नम्रपणे आपल्या घरी बोलावून घेऊन आला जवळ बसून त्यानं त्याला पंख पक्वान्नांचे जवण वाढलं

भिकारी जेवण झाल्यावर म्हणाला—“तुमचे कुबड ईश्वर कृपेनं जावो!” असा त्याने आशीर्वाद दिला आणि तिघून गेला. गोविंदराजला आपलं कुबड जाऊ लागल्यासारखं पाटलं दुसऱ्या दिवशी उठल्यावर त्याला वाटलं की इतरांसारखं आपण हाठ उभे राहून चालावे परंतु झाले उलट. त्याची कंबर वाकली होती

तो रागावताना ज्याला डोळे आले होते त्याच्या घरी गेला आणि म्हणाला—“मी

तुझ्या संपात फसलो तू सांगितल्याप्रमाणे मी त्या भिकार्याला बांबलं खायला घातलं तुझ्याहून चांगली पंचपक्वान्ने वाढली जातांना त्यानं मला आशीर्वाद दिला की माझे कुबड जाईल पण मातं कुबड आहे तसेच आहे”

डोळे आलेला मनुष्य स्मित करून म्हणाला—“तु आहंस मूर्ख! भिकारी म्हणजे वेच नव्हे मी ही सगळी होता म्हणून जेवायला वाढलं त्याने जो आशीर्वाद दिला तो अंतरात्मा तूच झाला म्हणून दिला ईश्वराला त्याचा आशीर्वाद खरा वाटला आणि तू तो उपायी नव्हता तेव्हा बोलावून पंचपक्वान्ने वाढलीस. स्वार्थी वृद्धीनं तू हा उपकार केलास भिकारी क्षिष्टाचाराला घडून आशीर्वाद देऊन गेला, पण तो खरा क्षिष्टाला देवाला प्रेरणा कशी काय होणार?”

हे ऐकून गोविंदराजने डोळे उघडले त्या दिवसापासून त्याने हुस्ती व अपंग लोकांना दानधर्म करून आपला नाव-लीकिक वाढवला

जसा वेप तसेच शेप

एका गावी एक सांगाड्या रहत असे. हो दरवर्षी दसऱ्याला निरनिराळं वेष करून येते मिळवी.

एकादा ही एका बायकाचा वेष धारण करून राजाच्या दरबारात गेली. राजाला त्याने आश्चर्यात देऊन उपदेश केला. राजाने खूब हसून त्याला इनाम वारसा पदोन्नती सांगितले.

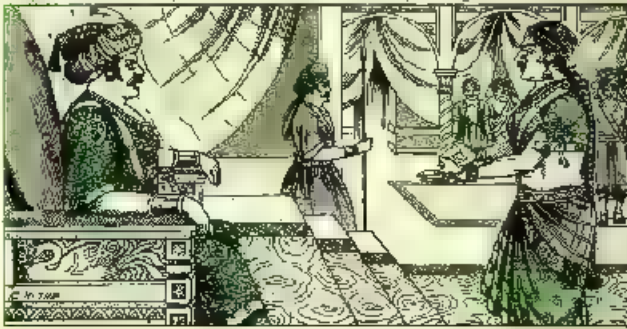
तेव्हा सांगाड्या म्हणाला- 'अहो काय्ही योगी! आम्हाला पैसा अडका देऊन काम करायचे?' असे सांगून सांगाड्या इनाम घेतल्या किंवाय विचून गेला

दुसऱ्या दिवशी ती एका माण्या पोऱ्याने सोंग घेऊन गेली. त्याने नाचून व गाणे म्हणून राजाला खूब केले. राजाने या खेपेत ही त्याचा इनाम घेतल्या पदोन्नती सांगितले

इनाम घेतात घेऊन सांगाड्या म्हणाला- 'महाराज! एवढेच?'

राजाने चकित होऊन त्याला विचारले- 'काय रे, काय तुला मोठे इनाम घायला सांगितले होते. तु घेतले नाहीस आणि आज आणखी मागतो आहेस?'

महाराज जसा वेप तसेच शेप सांगाड्या म्हणाला

तीजदांडुबुक

फार जुनी गोष्ट आहे, बसरा अहरी पुरविण्याचे काम दिले. अब्दुल्ला काही बसरी नावाचा एक सुल्तान राज्य करीत असे. त्याच्या पदरी अब्दुल्ला नावाचा हेतूने सुल्तानाने मुद्राम ते काम त्याला दिले होते. पण अब्दुल्लाला ती गोष्ट कळली नव्हती.

अब्दुल्लाला आता जास्तच कायले. तो शिपायांच्या पगारातले एक दोन दोनार पुढे देईन असे सांगून किंवा इतर तऱ्हेने थकवून त्याला त्याच्या कामासाठी ठेवून घेऊन लावला. ही गोष्ट देखील मुजतानाच्या कानावर अर्थात गेली.

तेव्हापासून सुल्तानाने पैशाचा व्यवहार त्याच्या हातात राहणार नाही असे काम देण्याचे ठरवून त्याला एका फुलवागंधर देखरेख करण्याचे काम दिले. त्याच्या हाताखाली बहा माळी काम करीत म्हणून सुल्तानाने त्याला शंभर शिपायांचा पगार, पोशाक व इतर गरजा तक्रार आली नाही.

एकदा सुलतानाचा कुठान मुलगा कुल-
बागेत खेळत होता. त्याने जोरात नेवू
फेकला तो अब्दुल्लाचा शायला. अब्दुल्लाने
बंडूट झाल्याचे सोप केले. मुलाने
अब्दुल्लाना खुप हुलबून पाहिले तेव्हा
अब्दुल्ला हळूच डोळे उघडून म्हणाला-
'पहा मी सरकाराकडे बघी करतो'

सुलतानाचा मुलगा बापाचा कार मीत
असे म्हणून घाबरून जाऊन तो अब्दुल्लाचा
म्हणाला- 'ही गोष्ट बाबांच्या कानावर
जाऊ देऊ नकोस' अब्दुल्लाची नजर त्या
नेळी मुलाच्या गळघातल्या मोन्याच्या
हारावर होती. मुलाने विचार केला की
तो हार अब्दुल्लाला देऊन टाकला मी
त्याचे तोंड बंद होईल त्याने दिल्याबरोबर

अब्दुल्लाने जोडघड घेतल्याने बापाचे नाव
घेतल्या त्या दिवसापासून तो मुलगा
हररोज पैसे किंवा सोन्याचादीनी एकादी
वस्तू आणून अब्दुल्लाला देऊ लागला

ही गोष्ट माळधाना कळली व त्यांनी
सुलतानाच्या कानावर ती गोष्ट घालू अशा
धमक्या अब्दुल्लाला दिल्या.

एव अब्दुल्ला मुळीच म्दाला नाही
त्याने उलट्या धमक्या शायला मुरवात
केली त्याला सुलतानाच्या मुलाकडून जे
बाही मिळते आहे त्यात माळो हिस्सा
मागत आहेत, अशी सरकारात तक्रार
करून असे त्याने धमकावले

माळी घाबरले, ते ओढवून अब्दुल्लाने
त्यांच्या पगारातला एखाड दीनार घेऊन

त्यांना घेऊन मुलगा कुठाना घेऊन गेला

परंतु काही दिवसांनी सुलतानाच्या
बगमात मुलाचा एवढेक दागिना नाहीसा होऊ
लागल्याचे दिसले. तिन मुलाला रागावून
विचारले व त्याने खरे ते सांगून टाकले.

ही गोष्ट अवघिच सुलतानाला एव
कळली माळघाती एव अब्दुल्ला मुलाकडून
सोन्याचादीच्या वस्तू व पैसे कसे उकळीत
होता हे सुलतानाला सांगून त्याच्या पवा-
रातला एखाड दीनारदेखील अब्दुल्ला घेत
असल्याची तक्रार केली. तेव्हा सुलतानाने
अब्दुल्लाला नोकरीवरून काढून लावले.

अब्दुल्ला निघून गेला. एव तीन दिवसा-
नंतर तो किल्ल्याच्या मुख्य द्वाराबाहेर

एव पाणी मोठमोठ्या लताच्या घंऊन
जवळ लागला तो सकाळपासून संध्याकाळ-
पर्यंत किल्ल्यात कोण किती वाजता व
कोणत्या तारखला वल व कोण बाहेर आल,
हे टिपून ठेवू त्याला एखाडे घाडन रेंवू
लायले तर ते देखील तो नमूद करून ठेवी.
शिपाई ते सवे पाहून हसत सुलतानाला
जवळ कळले तेव्हा तो बेबील हल्ला
सर्वांनी त्याला बेड लागले असावे असा
विचार करून त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले

आणखी काही दिवस लोटले एकदा
जवळ रात्रीच्या सुमारास जवळुल्ला आचक्या
घावेवर असून हुलबुला देत असता किल्ल्या-
च्या घाटी बाजूला जो लवक होता त्यात
पाणी भरलेले होते त्या पाण्यात तीनदा

कोपती तरी मोठी वस्तु घडल्यामुळे 'हुबुक' असा आवाज झाला. अन्धुल्ल्याने आपल्या वहीत "खंदकात उत्तरेकडे तीनदा हुबुक असे लिहून ठेवून दिले.

त्या दिवशी रात्री किल्ल्यात कसला तरी उत्सव होता. पाहरेकरी रात पिऊन झिगून पडले होते तीन कार शक्किल्यात धिनेले आणि खजिन्यातून तीन मोठ्या पेट्या उचलून घेऊन पळाले. खंदकातून रात्री पेट्या नजे झळत नाही, असा विश्वास करून त्यांनी त्या पेट्या पाण्यात टाकल्या. किल्ल्यात जाण्याचा पूत खचकावरून रात्री काढून ठेवण्यात आला होता. दुसऱ्या दिवशी रात्री खंदकातून पेट्या बाहेरच्या बाहेर उचलून नेता येतील, असे चोरांना वाटत होते.

परंतु जगावताच खजिन्यात चोरी झाल्याचा राजगवा झाला. चोर व चोरीचा मास मांचा शोध सुरू झाला. पण कोठेच सुगावा लागला नाही. तेव्हा सुरुतानाच्या एका हुशार बजिराने अन्धुल्ल्याच्या वहीत

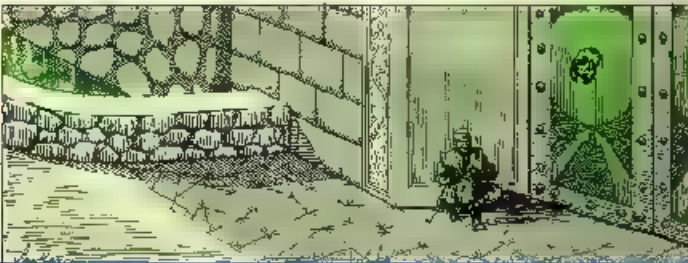
काही पेट्यात ठेवले आहे का चेदक्या करून पहायला सुचविले.

सुरुतानाला ते फुले व त्याने अन्धुल्ल्याची खतावणी घेऊन यायला शिपायाना पाठविले. शिपाई अन्धुल्ल्याला खतावणीसह बोलावून घेऊन आले. सुरुतानाने खतावणी उघडून वाचून पाहिले. एका जागी "खंदकात उत्तरेकडे तीनदा हुबुक" असे लिहिले होते. सुरुतानाने विचारले—"काम दे, हे 'तीनदा हुबुक' काय आहे?"

अन्धुल्ला म्हणाला—"सरकार! पाण्यात मोठी वस्तु पडली म्हणजे 'हुबुक' असा आवाज होतो की नाही. जगदी तसंख आवाज काल रात्री खंदकाच्या उत्तरेकडच्या भागात तीनदा झाला."

लगेच शिपायानी खंदकात उतरून बुडी मारून तीन पेट्या बाहेर काढल्या. सर्व माळ, होता तसा सुरक्षित मिळाला.

सुरुतान खुसरी खुस झाला व त्याने अन्धुल्ल्याला आपल्या खास सल्लागार म्हणून नेमले.

विजय वीर

विजयवर्मा एका लहानशा राज्याचा राजा होता. त्याला विजया नावाची एकुलती एक मुलगी होती. विजयाला सोळावे वर्षे लागले. त्या दिवशी बापाने तिला एक अंगठी देऊन ती संभाळून ठेवायला सांगितले. ती अंगठी विजयाच्या आईची होती. राजाने मग राणीची गोड आठवण म्हणून सोठ्या प्रेमाने ती अंगठी मुलीच्या बोटात घातली होती.

एक दिवशी विजया आपल्या एका दासोवरसवर ताबेत बसून लोकाविहाराला गेली. असता ती अंगठी बोटातून निसटून नदीत पडली.

विजया ओरडली—'अगोरेवाई अंगठी नदीत पडली.' नावाडयाने लगेच पाण्यात बुडी मारली आणि लक्षापयंत जाऊन आला. पण अंगठी सापडली नाही. विजयवर्माचा ती गोष्ट कळली. तसा तां तापट स्वभावाचा कर व ती अंगठी घालवून दासलीय

नव्हता. परंतु राणीची अंगठी इतक्या प्रमाने तिची आठवण म्हणून मुलीच्या बोटात घातली आणि ती केवळ निकालजीपणा-मुळे जावी हे राजाला आवडले नाही. तो मुलीला म्हणाला—'मी तुझे सर्व अपराध पोटात घेतलं असते पण हा नाही. जाता ही अंगठी बापून देईल त्या मरणाशीच मी तुझा विवाह करून देईन.' एवढं सांगून राजाने मुलीला विचारलं—'कोणी म्हेश नावाचा मुलगा तुला मागणी घालायला आला होता.'

"होय का, बाबा! विजया म्हणाली—'तुम्ही परस्पराना वचन दिले आहे का?'" राजाने विचारलं.

विजया म्हणाली—'होय बाबा!'" "तरमग तुझे नशीब! त्याच्याशी तुझे लग्न कसे होणार? आता तूच विचार कर व ती अंगठी घालवून दासलीय

मी शमशेरी वांकर

आणि दोघे वचनबद्ध होऊन संकटात सापडला बाह्यां मी आज दुर्बल पिटवायला आझा केले आहे जो कोणी अंगठी आणून देईल त्याच्याशी राजकन्येचा विवाह होईल !”

दुर्बल एकूण अनेक तरुणांनी नदीतून अंगठी काढण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. पण कोणालाही अंगठी सापडली नाही. सर्व निराश झाले. विजयावर ज्याचे प्रेम होते त्या मुलाने अंगठी सोबण्याचा प्रयत्नदेखील केला नाही. कारण त्याशिवाय विजयाशी लग्न होणार नाही असे राजाने त्याला कळविले होते व तो एक फुकट प्रयत्न आते असे त्याला वाटत होते.

एकदा तो शिकारीसाठी नदीकाठी गेला होता. त्याला नदीपलीकडे एक हरण दिसले त्याने लगेच नेम घेऊन एक बाण मारला त्याच वेळी एक मासा नदीतून वर उडी मारीत होता तो बाण त्याला लागला. अर्थात महेशचा नेम चुकला आणि हरण नाचले त्याने दुसरा नेम घेतला

आणि बाण सोडला पण हरण सोबध झाले होते. ते उडी मारून पळून गेले

बापण हरणाची शिकार करायला गेला व मासा हानी झाला असा विचार करीत महेश पलीकडच्या तोंडावर गेला आणि त्याने बाणाला अडकून राहिलेला मासा काढून घेतला आणि घरी गेला.

महेशच्या आईने मासा कापला तर पोटातून अंगठी निघाली. तीच विजयाची हरवलेली अंगठी होती. मासाने ती मिळाली होती म्हणून कोणाला सापडली नाही.

कुसऱ्या दिवशी महेशने तो अंगठी राजाच्या नेत्रेनू दिली विजयमन्याला विजयाने राजघराण्याच्या रितीबद्ध एका तरुणाला वचन दिलेले जावडले नव्हते पण आता तो स्वतः वचनबद्ध होऊन म्हणून लग्न करून घ्यावे लागले तोचने भ्रात्य वडवसर होते म्हणूनच ही अंगठी हरवली. अंगठी हरवली नसती व महेशचा बाण माझाला लागला नसता तर बोघाचे लग्न झाले नसते. “विधि लिखित ! म्हणतात ते बालाच नाही का ?

भुवारे घर

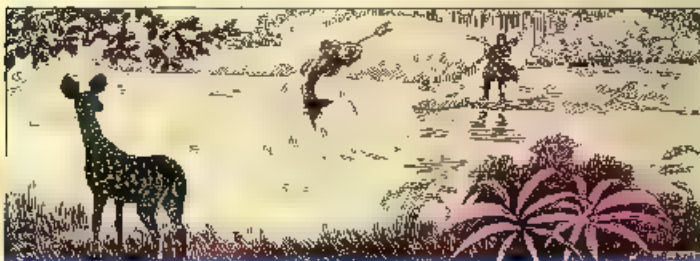
एका गावी एक बाह्या रहान असे तो पुढा प्रवचन करून आपला उदर-निर्वाह चालवी त्याची खायली ब्रवळपासच्या पचकरीत झाली होती. म्हणून त्याला प्रवचनाला बोलावीत

एकदा देहा नैलावरच्या एका पावाहून त्याला बोलावणे आले, त्या दिवशी रात्री त्या गावी पुराणाचा कार्यक्रम ठरला होता तो वेळेवर घेऊन निघाला आणि काळोख होण्यापूर्वी त्या गावाला पोचला ही असता परंतु अचानक मोसाट्याचा वारा सुरू झाला आणि काही वेळाने मुसळधार पाऊस पडू लागला.

काळोखात वाट विसरारी झाली आणि त्यात पावसाची सोड सुरू होती आता गावात वेळेवर पोचणेच शक्य नाही हे ओळखून रात्रभर कोठे रहावयाचे हा प्रश्न बाह्याज अत गेला. दारावर उतम त्याच्यासमोर उभा राहला. वळळ्या नकली होती. म्हणजे कोणत्या खिंताचे ते

दुसऱ्या एखाद्या गावी ती रात्र काढावी असा त्याने विचार केला. परंतु त्याला कोठे वस्तीच दिसना त्याला वाटल की वाट चुकून तो कोठे भटकत बसावा तो थोडा वावरला असा कोठे रहायचे आणि काही रात्र काढायची त्याला कळना त्याच मनःस्थितीत त्याने एकदा चारीबाजूला नजर फिरवून पाहिले आणि सुदैवात त्याला दूर एका जागी मिणमिणत असलेल्या दिव्याचा झवेर दिसला

त्याला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले तो त्याच दिशेने एका जुनाट पळव्या घराजवळ येऊन पोचला. घराच केळ दार बाजवल्यावर एका घाणसाने येऊन दार उघडले आणि म्हणाला-“अरे अरे! तुम्ही तर पार भिजून गेला आहा! या आत या!” बाह्याज अत गेला. दारावर उतम त्याच्यासमोर उभा राहला. वळळ्या नकली होती. म्हणजे कोणत्या खिंताचे ते

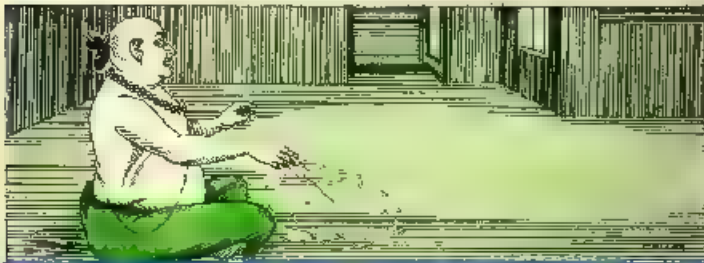
घर होते परंतु ज्या माणसाने घर उजळले तो एक सामान्य स्थितीतलाच माणूस दिसला.

बघव्या मालकाने ब्राह्मणाच्या मनातले विचार ओळखले असवे म्हणून श्री म्हणाला—“जर तसे थोठे आहे, पण यात आम्हीच दोघे नवरा न्याया राहिलो. आम्हांना मरावे भाड घ्यावे नागत नाही. राज पार झाली आहे आम्ही शोपायला जातो तुम्ही वरच्या खोलीत जाऊन शोपा.”

ब्राह्मण वरच्या खोलीत गेला त्याने हरिश्चित्राच्या पिशवीत कोरबे कपडे होते ते काढून प्रथम कपडे बदलले व ओळ कपड बाचावर टाकून ठंबले. खोलीत एक खाट होती. तिच्यावर सतरंजी काढून तो शोपला. दमला होता म्हणून चटखिरी शोप लागली. परंतु ब्राह्मण उपाशी शोपला होता आणि त्याने भिजून दमून भागून आल्या होता म्हणून बुकेमुळं शेत कोप लागला त्याला खालच्या मजल्यावर वरवळ असल्याचा भास झाला आणि

बघाने “या हों पाने वाढली थळ जेवा पळा” असे कोणी म्हटल्याचे त्याला ऐकू आले. आंणखी बोडचा बघाने “अहो केशव भठजी, या खाली या पाने वाढली” असे कोणी तरी बोलवल्याचा भास झाला. ब्राह्मणाचे नाव केशवभट्ट नव्हते. तरी जाल्ते विचार न करता तो खाली उतरून गेला. खाली गुळळ लोकांची यज्ञा दिसली. वेठकीत स्त्रीपुरुष दिसत होते. एका बाजूला पाने वाढली होती. लोक पानावर येऊन बसत होते. ब्राह्मणदेखील एका पानावर येऊन बसला. त्याने पानाभोवती पाणी फिरवून चित्रावती घातल्या व जापाणी घेऊन संवयीप्रमाणे “उतिष्ठन्तु भुत पिशाचाः” असे म्हणत पुन्हा पानाभोवती पाणी फिरविले.

दुसऱ्या क्षणाला सर्व लोक नाहीसे झाले. पाने व पानावरचे पदार्थ माहीते झाले आणि त्या पदार्था काळोख्या घरात ब्राह्मण अरंभर कापत एकटा राहून गेला.

शोपदाण्याचे गुपित

एका गावी दोन घोर रहात असत. ते आपल्या गावात कधी चोरी करीत नसत नव्हती परगांवी चोरी करीत. दोघां पैकी एकाचे नाव होते धोंडू व दुसऱ्याचे नाव होते दगडू. धोंडू एक अट्टल चोर होता. धोंडू सांगे त्याप्रमाणे बोलून मिटून सर्व कामे करी. दगडू साधा थोडा होता त्याला स्वतःची समजूत नव्हती.

एक दिवशी रात्री दोघे एका गावी चोरी करण्यासाठी निघाले. त्या रात्रीची फक्त एक बकरा चोरून आणायचा त्यांनी ठरविले. मध्य रात्रीच्या सुमारास दोघे समशाना शेजारच्या एका शंकराच्या देवळात येऊन पोचले. धोंडूने दगडूला ध्वजस्तंभाच्या माड एका ओट्यावर बसून तो येईपर्यंत वाट पहायला सांगितले आणि स्वतः एक बकरा चोरून आणायला निघून गेला.

दगडू काळोख पडला होता आणि अंधळ-वास मनुष्यबसरी नव्हती. दगडू बरोबर बोडचा बुयमुराच्या शेगा घेऊन गेला होता. बघ जाईना तेव्हा त्याने शिशातल्या शिंगा काढल्या आणि प्रत्येक शिंग जमिनीवर जापटून किंवा कधी चातानी सालून बाण हाऊ लागला.

देवळातला तोंकर सभामंडपाच्या गच्चो-बर जोपला होता. एकदम त्याची शोप थोडली आणि दूर कट्कट व ‘कट्कट’ असा आवाज ऐकू आला. रात्री भुते स्मशानात येऊन शोपला कारणभर शुरु करतात असे त्याने ऐकले होते. भुते फक्त स्मशानात राहणार असो त्याची समजूत होती. भुते देवळात आल्याचे त्याने कधी ऐकले नव्हते.

देवळात शिरलेल्या भुतांना पळवून सावण्यासाठी पुजान्याला बोलावून आणायला

तो पुजाऱ्याच्या चरी गेला, तो पुजाऱ्याला जागा करून म्हणाला—“देवळात भूते शिस्त आपला कारभार करत आहेत पहा चला, त्यांना पळवून लावा, नाहीतर देऊळ अपशान्न होईल.”

भूतांचे नाव ऐकूनच पुजाऱ्याला बडकी भरली म्हणाला—“अरे, मला चालवत नाही रे, माझे गुढगे दुखत आहेत. एक पाऊल टाकमेदेखील शक्य नाही.” पुजाऱ्याला संक्षीबल होता ही गोष्ट पण खरी होती तसा पुजारी अंगाने लटूठच होता

‘तुम्ही आलच पाहिजे भी तुम्हांला पाठंगळीला नाहीतर खांद्यावर घेऊन जातो. चला!’ नोकर म्हणाला म्हणून अगदी नाइलाजाने नोकराच्या खांद्यावर बसून पुजाऱ्याला जावे लागले

तापयेंत दगडूच शंगा खाण सपळे होते. कोणी येऊ असलेला पाहून त्याने दीपस्तंभा आहून वांकून पाहिले कोणीतरी खांद्यावर काही तरी आणीत असलेला दिसला

चंऊन बंत असावा म्हणून त्याने विचारले—
“काय रे चांगला गल्लटूट आहे की.”

ते ऐकून देवळाच्या नोकराला कोपरेच भरले त्याने साजी बाकून पुजाऱ्याला खांद्यावरून उतरविले आणि धूम तोकळी पुजऱ्याचे गुढगे दुखत होते तरी तो जोराने पळू लागला व मागे सळून देखील पाहिले नाही. बराच पाऊल टाकताच दार बंद करून घेतले.

थोड्या वेळाने बोंडू एक बकरा घेऊन आला आणि इगडूबरोबर आपल्या रावी निघून गेला.

दुसऱ्या दिवशी सकाळी केर काढीत असतां दीपस्तंभाजवळ शंगदाण्याची सगळे पडलेली पाहून तो दक्क झाला ‘कटकट’ व ‘फटफट’चे गुपित तेव्हा त्याच्या लक्षात आले त्याने ती गोष्ट पुजाऱ्याला सांगितली आणि ते गुपित पुजारी व नोकर दोघां- शिवय्य इतर कोणाला कळले नाही

बहेताद बाई

एका गावी सुगुणा नावाची एक विधवा बाई रहात असे चयाने ती पन्नाशीच्या आसपास असेल तिला मूल बाळ नव्हते ती आपल्या घराच्या व्हारादधातच एक दुकान काढून ते चालवीत असे ती गरीब होती परंतु गावात लोक सांगत, ती मोठी धस्ताद बाई आहे तिची पेटी उघडून पाहिले की दागिने आणि सोन्याचांदीच्या वस्तू भरलेल्या बिसतील तथा त्या गावात एक दांड बऱ्या पण झाल्या होत्या. आसपासच्या गावात सगळ्या पुष्कळ धोऱ्या हात तेव्हा गावात-यातल्यांनी चोरांना पकडण्याचे ठरवून दबडी पिटविली की जो कोणी चोरी पकडवून देईल त्याला मोठे इनाम दिल जाईल शेजारच्या गावात एक चोर रहात होता त्याला ती गोष्ट कळली नाही.

सुगुणाने घरात चोर शिरला तर काय करायच हे मनात येऊन ठेवले. आपली

शक्ति यशस्वी झाली तर आपल्याला बक्षिस पण मिळेल असे तिला वाटले म्हणून इतर गावकरी चोरांचे नाव घेतले तरी भावस्थान जात तिथे सुगुणा चोर कऱ्हा घेतो घात्री शट पाहू लागली

एक दिवशी रात्री चोर तिने इच्छित्या प्रमाणे सुगुणाच्या घरात शिरला सुगुणा त्यावेळी जागी होती चोर आल्याची चाहूल लागताच तो मोठ्या प्रेसाचा आव आल्यासारखा दाखवून म्हणाली—“आलास का बाळा!”

चोर ते ऐकून शकच झाला पण बोलला नाही

“तू आपले ते पैसे घेऊन जा बाबा, दुपट तरी झाले असतील. भोजून घे, पाहिजे तर.” सुगुणा म्हणाली

सुगुणा हे सर्व काय म्हणते आहे, चोराला कळता. म्हातारीला वेढवीड तर नाही

लावले असे देखील त्याला बाटल्याशिवाय पदार्थ नाही, सुगुणां आटेवरून उठली आणि दिवा लावत म्हणाली—“अरे, काल नव्हतास का आलास तू? तूच ना तो? तो तर संध्या माझ्या पेटीचे गुप्तित सांगत फिरतो आहे. गावकरी माझा जीव घ्यायला मंगार नाहीत का?”

बोराला पळून जावेसे वाटले. परंतु पुन्हा त्याने विचार केला, या बाईच्या बरळण्याने आपले काही नुकसान होणार नाही. ती म्हणते ते पेटीचे गुप्तित तरी काय आहे, पाहून घेऊ या, असा देखील त्याने विचार केला.

दिव्याच्या उजेडात बोराला पाहून सुगुणा म्हणाली—“तू तो चोर नाहीस!

त्याने माझ्या पेटीचे गुप्तित तुला सांगितले असणार.”

“नाही, मला कोणी नाही सांगितले, बाई! काय गुप्तित आहे पेटीचे?” बोराने विचारले.

“बल दाखविते” असे सांगून सुगुणाने आपली लाकडी पेटी उघडून दाखविले. व पेटी कळले आणि हिशोब लावत्यासारखे करून म्हणाली—“पाहिलेस, काल त्याने या पेटीत जे पैसे ठेवले होते त्यांचे दुप्पट माल आज रात्री येऊन तो घेऊन जातो म्हणावा होता. तो का नाही आला, कोणास ठाऊक? मला साटले तूच तो अक्षीय, म्हणून तुला सगळे सांगून टाकले. एक दोघे चोर माझ्या घरी येत आत राहून को गावाच्या भवि-

त्ताचा तो माष्ट कळव आणि मग मला काही होईल. म्हणून सांगते, कोणाला ही गोष्ट सांगू नकोस. तुला पुरव लागेल, तू आल्या बाटेने निघून जा. तो चोर लहान लहान चोऱ्या करून आणून माझ्या या पेटीत चोरीचा माल ठेवतो त्याचा माल दुप्पट होतो आणि मला थोडा वाटा मिळतो. म्हणून कोणाबद्दल हे गुप्तित सांगू नकोस.”

बोराला लोभ वाडला, ती सुगुणाला म्हणाला—“काम, मला पण मदत करा माझे धन दुप्पट करून दिलेततर तुम्हाला तुमचा वाटा वेईत मी हे गुप्तित कोणाला कळू देणार नाही मी उघड आपले सर्व धन आणून तुमच्या पेटीत ठेवून देतो आणि तुम्हाला कोणत्याही प्रकारचा वास होणार नाही याची पूर्ण काळजी बाळगलो माझ्यावर विश्वास ठेवा.”

“बाबा! तुला मी पहिल्यानेच पाहिले आहे. गावकरी बोराला पकडण्यासाठी खोळपास तेल आलून बसले आहेत तू शाल्या

आता म्हणतोस म्हणून तुला मी एकच एक संधी देते. नंतर तुला माझा काही संबंध नाही. तू उघा ठीक या पेटी येऊन माझ्या पेटीत आपल्या वस्तू ठेवून अगोच निघून जा.” सुगुणा म्हणाली.

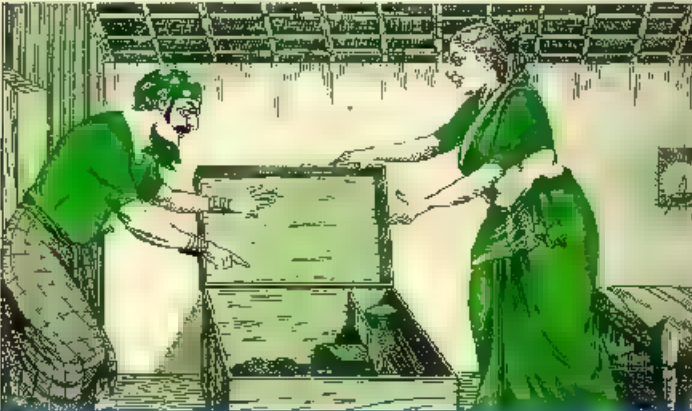
चोर आनंदाने निघून गेला.

उषाळ्यावर सुगुणाने रात्री चोर यणार असल्याची गोष्ट ब तिने त्याला कसे कसविले हे गावाच्या प्रमुख अधिकाऱ्याला कळविले. बोराला पकडण्यासाठी त्या अधिकाऱ्याने सर्व व्यवस्था करून ठंबली.

रात्री चोर आपले सर्व धन घेऊन म्हत्वाऱ्याकडे आला आणि त्याला अधिकाऱ्याने कैद केले.

दिव्या दिवशी चोराजबद्दल चोरीचा माल ज्याचा त्याच्याकडे पोचविण्यात आला आणि बोराला कडक शिक्षा करून म्हत्वाऱ्याला भोटे दलाम देण्यात आले.

त्या दिवसापासून गावात चोऱ्या बंध खोळपास तेल आलून बसले आहेत तू शाल्या

विद्रुपकाची चलाखी

एका राजाला धोंड्याच्या अश्वेतीची फार आवड होती. तो नेहमी धोंड्याच्या अश्वेती खावी व जो वेई त्याला बसिले वेई

एकदा विद्रुपक राजाला म्हणाला—“महाराज, या खेपेस आपण अश्वेती निराकरण व-देची शर्यत लावू या. जो धोंडा सर्वात मागे राहिल त्याला बसिल मिळेल.”

अरे मग धोंडे पळवणारच नाहीत आणि त्यात संघर्ष काय राहणार ?” राजाने विचारले

“तसे नाही महाराज” धोंडे पळतील अन् खूप इच्छीत. त्याची जबाबदारी मी घेतो.” विद्रुपक म्हणाला

राजाने धोंडेस्वाराना बोलावून पळवता सांगितले व म्हणाला—“तुम्ही पळवा आपापला धोंडा जो धोंडा मागे राहिल त्याला बसिल मिळेल.”

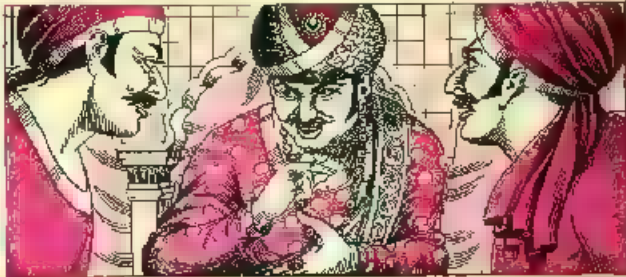
नंतर विद्रुपकाने धोंडेस्वाराना जवळ बोलावून त्यांच्या कानांत काहीतरी सांगितले.

कसही वेळाने दोघे धोंडेस्वार धोंड्यावर बसून धोंडे पळवू लागले. एका विशिष्ट प्राणापर्यंत जाऊन परत पायचे ठरले होते

दोघे आढाफाटत बाहेर परतू लागले

राजाने बसिल होऊन विद्रुपकाला विचारले—“काय रे, तु त्या स्वाराना कातस काय समितले ?”

“मी शरीर धोंड्याची अश्वेता बदल करायला सांगितली होती, महाराज !” विद्रुपक म्हणाला

तीनदां फसणत

एका गावी एक श्रीमंत शेतकरी रहात

असे त्याच्याकडे शेतातली कामे करा-

यला एक नोकर होता. त्या नोकराच्या

मुलगा दर बुक्रवारच्या बाजाराला जाऊन

शेतकरी जे ताक वेई ते विकून पैसे घरी

आणून देई. म्हणून त्या मुलाचे नाव

‘ताकवाला पोन्चा’ असे पडले

शेतकरी आपली गाडी घेऊन बुक्रवारच्या

बाजाराला जात असे ताकवाला पोन्चा

त्याच गाडीत ताकाचे मक्कं घेऊन जात

असे सर्व ताक विकल्यावर संध्याकाळी

त्याच गाडीत घरी परत येत असे

एका बुक्रवारी तो बाजारात ताक विकत

जतला एका उच्च म्हणारीने त्याला ताक

घायला सांगितले. मुलगा म्हणाला—“आजी

मोठा पेला ब्रून शेतलास तर एक पावली

यावी लागेल आणि लहान शेतलास तर

चवन्नी यावी लागेल.”

“अरे पावली चवली नाही, फुकट रे !”

म्हणतारी म्हणाली

“म्हणारे बाह्याकडे कुठल्या नावा

नाही मिळणार ?” ताकवाला पोन्चा म्हणाला

म्हणतारीने जवळ येऊन मडक्याला

हात घातला. पण मुलाने पळोले मारळ

म्हणून म्हणतारी तिच्या बेल निघून गेली

संध्याकाळपर्यंत सर्व ताकाची विक्री

झाली. ताकवाला पोन्चा गाडीत मडके व

पळी ठेवून शेतकऱ्याला म्हणाला—“तुम्ही

पुढे ज्हा मी रात्रात जाऊन एक काम आहे

ते करून घईव.” आणि निघून गेला.

धोंड्या वेळाने मुलगा गावात फिरून

आवल्या गावाच्या घाटाने जालू लागला.

थोडा वेळ चालल्यावर त्याच्या पाठीमागून

कोणी तरी चालत असल्याचा भास झाला.

तो वळून पाहणार इतक्यात त्या म्हणतारीने

त्याच्या तोंडावरून उपडे पोते टाकले व

त्या मुलाला नळबंदीने पोल्याव घालून पोत्याचे तोंड बोरीने घट्ट आवळून बंद केले. तितक्यात म्हातारीला एक काम आठवले व तिने ते पोते रस्त्याच्या बाजूला मारून ठेवले आणि निघून गेली.

मुलगा पोत्यात अडकला होता. पण त्याचे डोके वेगाने चालू होते. कोणी तरी खोळ बाजवीत त्या वाटेने चालला होता. खोळ एकूण मुलगा पोत्यातून ओरडून म्हणाला—“बहो मला या पोत्यातून सोडवता का?”

त्या मनुष्याने पोत्याचे तोंड सोडून भुलाला लोडविले तो एक क्षिपांत होता. त्याने भवें गोष्ट ऐकून म्हटले—“म्हातारीची

पोत्यात ओल्या मातीचे गोळे भरून पुष्कळशी कांटेरी शाईस भात कोंबली आणि पोत्याचे तोंड बंद करून दोघे निघून गेले.

तासाभराने म्हातारी परत आली. पोते उचलून घेऊन निघाली. पोत्यातले काटे वाचत होते त्या पोरीला उद्‌सून म्हणाली—“ख्वादा! तू सुधा रोचता आहेस का मला? घरी गेल्यावर पाहते कुशी पाठ मऊ करते पहा.” शिष्या घेत म्हातारी घरी गेली. पोत्याचे तोंड सोडून तिने खाटवर पोते उलटे केले. तिचे सर्व अंघरुण खराब झाले.

दुसरा शुक्रवार आला. ताकवाला पोत्या मालकाच्या पाडीत ताकाचे मडके घेऊन बाबाराळा निघाला. ताक विकून सध्या-काळी घरी परत बस अवता वाटेत गाडीचा कणाच मोडला मालक म्हणाला—“मी गावात जाऊन कणा दुकस्त करून घेऊन येतो तू यथंच बांब!” असे सांबून मालक गावात निघाला मुलगा गाडीबाहेर गंमत पहात हिंडत होता.

तितक्यात कोठून तरी म्हातारी आली आणि तिने त्याच्या तोंडावर उलटे पोते टाकून त्याला पोत्यात कोंबून पोते घट्ट आवळून बांधून घेतले व घरी निघाली.

एकत जागी बाजीबा मळा असल्याचे बाळवले मळघाच्या चारीबाजूला कांटेरी कुपण होते. पण एका जागी एका माफसाळ्या भात शिरायला पुरेसे भोक होते त्या भोकातून भात खिन्न भाजी भाणवी तर कोणाका कळणार सुद्धा नाही असा विचार करून म्हातारीने पोते डोक्यावरून खाली उतरून ठेवले आणि मळघात खिरली.

मुलाच्या सुदैवाने त्याच वेळी वाटेने कोणी तरी चाडत जात असल्याची बाबूत त्याला लागली. मुलगा ओरडून म्हणाला—“बहो, मी पोत्यात बंद बाहे, मला बांडविता का?”

तो मनुष्य एक चोर होता. त्या भाणसाने पोत्याचे तोंड खोदले आणि मुलाला बाहेर काढून त्याला सर्व गोष्टी विचारून घेतल्या. म्हातारीची खोड मोडली पाहिले असे चोराला देखील वाटले. तसा विचार करून त्याने बोली माती व काही कडान मोंठे दगड पोत्यात भरले पोत्याचे तोंड बंद करून दोघे आपापल्या वाटेने निघून गेले.

म्हातारी पाले भाजी उपटून जेण तोडून घेऊन आली आणि पोते डोक्यावर घेऊन घरी निघाली. खगड विला बोचत होते ती ओरडून म्हणाली—“ए पोरा! तू मुदच्या कोपरांनी किती दुशी दिल्यास

बांदोरा

तरी मी क्षिणार नाही.” घरी पोचताना तिने आपल्या खाटवर पोते उलटे केले व खेपेत ही आपण कसली, हे दिव्या पळले. तिन्ना शुक्रवार आला. या खेपेस ताकवाल्या पोत्याचा मालक जरा बाधीन घरकडे निघाला. मुलगा सुद्धा शडीत वसून निघाला. या वेळी त्याने एक घुरा-नरोबर डेवूय घेतला होता. म्हातारीला अदल घडेल असे काही तरी करण्याचे त्याने ठरविले होते.

अर्ध्या वाटेवर चिंचेची शाई पाहून व चिंचा खूप लोंबत असलेल्या पाहून मालक नेकराच्या पोचाळा म्हणाला—“सल रे चिंचा जमा करून घेऊन जाऊ या.”

गोपयत काळोप पडला नव्हता. दोघे विचा गोळा करू लागले. मुला, जवळ मुरा असल्यामुळे बंफिकीर होऊन विचा गोळा करीत होता. म्हातारी दवा घेऊन एका झाडाबाज उघून बसली होती तिने संधी पाहून मुलाच्या तोंडावर हात ठेवला आणि त्याला घेऊन पोण्यात काढलं नंतर ती त्याला उचलून गावाकडे निघायी.

म्हातारी घरी पोचली व एक सुरी घेऊन तहाणवर पाजळवू लागली. तमका त्या वेळी कुलोतला विस्तव विसू लागला होता म्हणून धावत जाऊन तिने कुलीवरच्या भांड्यात भात होता त्याला कड आला का पाहिलं. पण पाणी गार होते लवकर काढव्या घालव्या नाहीत तर विस्तव विझल असा विचार करून ती काढव्या गोळा करायला घाबली इकडे घरात विस्तव अर्धवट पेटत होता आणि बाजूला पोल्यात तानवाला पोन्ना धर होता.

मृलाने दार बंद झाल्याचा आवाज ऐकला. आपली सुरी काढून आतूनच पोते

Fullscreen 127

पोण्यात म्हातारीची भांडी, घडकी जंमिळाले ते सामान काढल आणि पोते बंद करून घराबाहेर आला त्यानं कुलीतलं दोन तीन निखारे काढून घेऊन म्हातारीच्या बापकीवर एका कोपऱ्यात ठेवून दिलं आणि पळून गेला.

योड्या वेळानं म्हातारी आली आतून काडी लावून चेंकळ पहिल्याने तिने बूळ बांबली पेटविली आणि तंतर पोत्याचे तोंड उघडून हातातली सुरी दाखवोत म्हणाली— 'बातां कोठ जाशील बेटया!' तिने पोते उरुटे केले त्यातून भांडी व घडकी खाली पडली घडकी फुटून गेली झोपडीच्या बाज लागत असल्याची गोष्ट म्हातारीच्या लक्षात आली नाही परंतु जेव्हा लक्षात आलं तेव्हा तिने हातातले सर्व सामान टाकून दिले आणि झोपडीबाहेर पळण्यासाठी दाराची कडी काढली. इकडे कडी काढायला आणि झोपडे पेटायला गांठ पडली. त्या गर्वीत म्हातारी जळून मेली की वाचली ते त्या परमेश्वरालाच माहीत

दुर्योधनाच्या गंधर्वांच्या हाती पराभव झाल्यावर पांडवांनी त्याला सोडावले त्याला त्यात त्याचा कार अपमान वाटला तो त्या मन न्मिनीत हस्तिनापूरला परतला वाटेत त्याने एका शरीरदराच्या काठी एक रात्रभर मुकव्रम केला.

कर्ण पहिल्यानेच रणांगणातून पळून गेला होता तो दुर्योधनाला त्या मुक्का माच्या बागी बाऊन भेटला परंतु गंधर्वांनी त्याला कैद केले होते आणि पांडवांनी त्याला सोडून आणले होते हे कर्णाला माहीत नव्हते. म्हणून तो म्हणाला "दुर्योधना! तुझ्या पराक्रमाची प्रशंसा मी कोणत्या अस्त्रात करू? त्या बुष्ट गंधर्वांचा पराभव करून मी दाग्यानीला परतव आहेस नाही

का? त्यांच्यासमोर मी तरी उभा राहू शकलो नाही. विकर्णाच्या रथात बसून मला पळून जावे लागले तुझ्यासारखे पराक्रमी या बगाल मिळणे शक्य नाही."

कर्णाच्या तोंडून ही स्तुति ऐकून दुर्योधनाचे दुःख कमी होण्याऐवजी वाढले. त्याने कांपऱ्या आवाजात त्याच्यावर जो प्रस्न गुजरला होता तो थोडक्यात संशितला आणि म्हणाला— 'मी युद्धात जय मिळवून आलो असतो तर माझी कीर्ति वाढली असती व मेलो असतो तर मला वीरगति मिळाली असती परंतु दोन्ही गोष्टी घडल्या नाहीत पांडवांनी मला वांघतावे या अपमानाहून भोळा अहमान आणही काय असू शकेल! आता मी कोणत्या तोंडाने

हस्तिनापूरला जाऊ? मी बाबांना द्रोणाचार्य व कृपाचार्यांना आणि अश्वत्थाम्याला काय जाऊन सांगू? मी अन्नत्याग करून जीव जाईपर्यंत येथेच रहावे म्हणून आहे तू जा, हस्तिनापूरला दु:शासनाला गादीवर बसव आणि तुच राज्य व्यवस्था कर," असे सांगून दुर्योधन व दु:शासन परस्परांना भेटले आणि लहान मुलासारखे रडू लागले.

आ दोघां आबांना हलत बसलेले पाहून कर्ण थाडासा बिडून म्हणाला-“अरे तुम्हांला रडायला काय झाले? रडल्याने दु:ख वाढने व मानसिक शांति मिळत नाही पांडवांनी तुला सोडविले त्याबद्दल दु:खी होण्याचे कारणच काय? ते तुझी शजा

बाहेर ते त्यांनी जबाबेल त्यात सुभा अपमान कसला? तू आत्महत्या करायला गेलास तर तुझे मांडलिक राजे तुला भित्तग म्हणतील आणि हमतील तू पांडवांचे राज्य बळकावलेस व त्यांना वनवास दिलास तर ते आत्महत्या करायला गेले का?" वकूनी दुर्योधनाला म्हणाला-“मी युवात पांडवांचे राज्य जिंकून तुला दिल ते उपभोगल्याशिवाय तू आत्महत्या करायची यासाठीच का?" परंतु दुर्योधनाच्या मनावर कोणाच्याही म्हणण्याचा परिमाण झाला नाही व त्याने वक्तव्य वस्त्र धारण करून अनशन सुरू केले.

देवांचा हातून पराभव आल्यावर राजस पाताळ लोकात जाऊन राहू लागले होते त्यांचा दुर्योधन स्तनाने कंक लागल्याचे कळले. त्यांनी दुर्योधनाला आपल्याकडे आणण्यासाठी अधर्मेवेदातलं मंत्र म्हणून पकारावे केला तेव्हा होमानून कृष्ण नामक एक शक्ति जांभया दैत बाहेर आली आणि विचार लावली: “बोला! तुम्ही कशासाठी माझ आवाहन केले होते?"

राक्षस म्हणाले-“भूलोकात दुर्योधन अनशन करीत आहे. त्याला पाताळ लोकात घेऊन ये." त्याप्रमाणे ही कृष्ण दुर्योधनाला पाताळ लोकात घेऊन आली.

प्रकारे समजावून सांगितले. म्हणाले-“दुर्योधन! तू क्षत्रिय वीर आहेस, तुझे मांडलिक राज्ये एकाहून एक धूर व साहसी आहेत पण तू क्षत्रियधर्मे सोडून अनशन करू लागलास हे का? त्यामुळे तुला विना-कारण आत्महत्याचे पाप यांचे लागले, तुला सुख व कीर्तिपण मिळणार नाही आतां आम्ही एक गुपित तुला सांगतो आम्ही शंकराचा वर मिळवून वज्रासारखा तुझ्या देहाचा वरचा भाग आणि जगदंबेच्या कृपेने तुझ्या वारीचा खालचा भाग निर्मिला म्हणून तू सामान्य मानव नसून देवतुल्य आहेस. युद्धात तुझ्या वाजने युद्धाला आलेले सर्व वीर आयत्तेच अंश आहेत म्हणून तुला काळजी करण्याचे कारण नाही" अशा तऱ्हेने राक्षसांनी दुर्योधनाच्या मनाचे सांत्वन करून त्याला “परत भूलोकात पोचते केले कृष्ण दुर्योधनाला पोचवून निघून गेली.

दुर्योधनाची सोप सोडली तेव्हा त्याला रात्री घडले ते सर्व स्वप्न असावेसे वाटले पण तो त्याविषयी कोणाजवळ काही बोलला नाही. आ खेपस कर्णाचे दुर्योधनाचे प्रल सहवी वळवून घेतले नंतर दुर्योधन आपल्या अनुयायांसह, जणूकही रातात अबुध वसे काही घडलेच नाही, अशा तऱ्हेने आनंदाने हस्तिनापूरला परत आला.

हस्तिनापूरला परतार भरला असता श्रीष्माचार्यांनी सर्वांसमक्ष दुर्योधनाला विचारले-“आम्ही तुला तको सांगितले असूनही तू घोषयामेला गेलास आणि काय मिळवून आलास? अपकीर्ति आणि अपमान! मुघिष्ठिर होता म्हणून तुला सुटका मिळाली त्याने औदार्य दाखविले म्हणून हे झाले तू कर्णाच्या गप्पा ऐकून तू त्या शौर्यपुरुषाची वचुल्य विकत घेतलेस तू ज्या कर्णाचा आपला मित्र समजतो आहेस तो तुला गंधर्वाच्या हातात सोपवून स्वतःचा जीव वांचविण्यासाठी पळून गेला होता निदान आता तरी पांडवांची सत्तय कर."

ते ऐकल दुर्योधन मोठयाने हसला आणि दुःशासन, शकुनी व कर्णाला घेऊन राज्य सभेतून उडून निघून गेला. परंतु भीष्म म्हणाला ते एकूण कर्णाला धपमान घाटला तो दुर्योधनाला म्हणाला—“राजा, बळा जाता एक मोठे सैन्य त्रें. मी पांडवांनी विकलली सर्व राज्ये जिंकून आपला पराक्रम दाखवित्रो तेव्हां त्या म्हाताऱ्याला माझ्या पराक्रमाची खोडी फार कल्पका वेईल.” कर्ण म्हणाला ते दुर्योधनाने मान्य केले.

कर्ण दुर्योधनाने दिलेले चतुरंग सैन्य घेऊन दिग्विजयाला निघाला. सर्वे प्रथम त्याने द्रुपदाला जिंकले व मोठी खंडणी वसूल केली नंतर पूर्वकडील अंग, वंग

Full Screen

127

58

176

कालिंग मत्स्य कोशल इत्यादि राज्ये जिंकत दक्षिणेकडे बळाला आणि दक्षिणेकडील सर्व राज्ये जिंकली. कडिनपूरचा राजा दक्षिण व त्याचे मित्र राजे यांनी कर्णाशी सह्य करून पांडवांविरुद्ध सर्व प्रकारे मदत करण्यास वचन दिले. ब्रह्मानंदने दिग्विजय करून व खपार संपत्ति घेऊन कर्ण हस्तिना-पूरला परत आला.

दुर्योधनाने कर्णाचे अभिनंदन केले व म्हणाला—“तू मला जी मदत केलीस तेवढी मदत मला भीष्म, द्रोणादिकांकडून देखील मिळाली नाही. तुझ्यासारखा सखा मला या जगात कुठरा कोणी नाही.”

कर्णाने दिग्विजय केल्यावर दुर्योधनाच्या मनात राजसूय यज्ञ करण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. त्यासाठी आवश्यक सर्वे तयारी त्याने सुरू केली. ऋत्विजांना बोला-वून म्हणाला—“राजसूय यज्ञासाठी सर्वे आवश्यक यज्ञसामुग्री तयार करा.”

परंतु ऋत्विज म्हणाले—“तू पांडवांचा पराभव केलास तरच तुला हा यज्ञ करता येईल या शिवाय बरीच जिनस असेपर्यंत तुला हा यज्ञ करण्याचा अधिकार नाही ते असेपर्यंत तुला चक्रवर्ती पद को काय मिळेल? राजसूय यज्ञासारखा वैष्णव नामक कुठरा एक यज्ञ आहे फाहिने तर तू तो यज्ञ कर.

कर्णाकडुनी इत्यादिकांस नांगितली. त्यांनी ऋत्विजांच्या सत्त्याप्रमाणे करावयास सांगि-तले. त्याप्रमाणे यज्ञाची सर्व तयारी झाली राजधानीच्या बाहेर यज्ञवेदिका तयार करण्यात आली. पांडवांकडे निमंत्रण देव्यासाठी दुर्योधनाने एक दूत पाठविला.

युधिष्ठिर त्या दूताला म्हणाला—“दुर्यो-धनाने हा यज्ञ रचला आहे त्याबद्दल आम्हांला अपार आनंद होत आहे. तो यज्ञ पाहण्याची आमची फार इच्छा आहे परंतु आम्ही यज्ञ पाहण्यासाठी हस्तिनापुरी आलों तर जनवासाचे व्रत भंग होईल म्हणून आम्हांला इच्छा असूनही या यज्ञ-प्रसंगी हजर राहता येणार नाही.”

त्यानंतर भीम म्हणाला—“आमचा जन-वास संपल्यावर आम्ही एक महायज्ञ करण्यात आहो व त्यात दुर्योधनाबिक कौरव व त्यांची मित्र मंडळी यांची आहुती देणार आहो. त्या यज्ञाला मी हजर राहणार आहे, एवढे तुम्ही आपल्या राजाला जाऊन सांगा.”

दुर्योधनाचा वैष्णव यज्ञ यज्ञस्वीपण पार पडला. कर्ण दुर्योधनाचे अभिनंदन करून म्हणाला—“मी पुढच्या मुढान पांडवांचा वध करून तुझ्या करवी राजसूय पन्न करवीन.”

पांडव द्वैत वनात बरेच दिवस राहले. ते नित्यमितपणे शिकार करीत. म्हणून

जंगलात रानटी स्वापदांची संख्या कमी होऊ लागली हे पाहून युधिष्ठिर पांडवांना घेऊन पुन्हा काम्यक वनात येऊन राहू लायला. कांदमुळ व फळे हाच त्यांचा मुख्य आहार होता.

अशावेळी पांडवांच्या वनवासाची अकरा वर्षे संपली. युधिष्ठिराला आपल्या चुकी-बद्दल फार पश्चात्ताप वाटू लागला आपण धूत खेळलां नसतो तर जनवास भोगावा लागला नसता. द्रौपदी व आपली भाबडे यांना नाना प्रकारच्या यातना सहन कराव्या लागल्या अविष्यकाळासबोपण युधिष्ठि-राला आत्मविश्वास वाप्त नाहीसा झाला सर्व पांडवांचा वध करण्याची कर्णाने दुर्यो-

धनासमोर प्रतिज्ञा केली होती. या सर्व गोष्टींमुळे युधिष्ठिराला रानी शांतपणे सोपसुद्धा येत नव्हती.

पांडव काम्यक वनात असतां व्यास मुनी त्यांना भेटण्यासाठी आले. पांडवांना वाळलेले व असतत झालेले पाहुन महर्षीला फार वाईट वाटले. त्यांचे आवश्यक सांत्वन करून व्यासांनी पांडवांना धीर दिला आणि म्हणाले—'तेरा वर्षांचा वनवास व अज्ञातवास संपल्यावर पुन्हा तुम्हांला राज्यप्राप्ती होईल.' असे सांगून व पांडवांना आशीर्वाद देऊन व्यासमुनींनी पांडवांचा निरोप घेतला.

तिकडे पांडवांना माना प्रकारचे कष्ट रानात सहन करावे लागत होते व इकडे

Fullscreen 127

व्यास व्यास देण्याच्या योजना करीत होते.

त्याच सुमारास दुर्वास ऋषी आपल्या दहा हजार शिष्यांसह हस्तिनापूरला आले. दुर्वास ऋषी स्वभावाने फार क्रोधी म्हणून प्रसिद्ध होते. त्यांच्या आतिथ्य सत्कारात पोत्री उणाव जरी राहली तर ते शाप देत असत. म्हणून दुर्वाघन व त्यांच्या भावडांनी दुर्वास ऋषींच्या आतिथ्य सत्काराची जबाबदारी जातीने आपल्यावर घेतली. दुर्वास ऋषींनी दुर्वाघनाची अनेक प्रकारे परीक्षा घेऊन पाहिली. कधी ते अचानक म्हणत—'राजन्! मला फार भूक लागली आहे. लवकर जेवणाची तयारी करव. आम्ही स्वानादि आटीपून घेतो.' असे सांगून जात आणि पुष्कळ वेळ परत येत नसत. परत आल्यावर भूक तसल्याचे सांगत.

कधीकधी मध्य रात्रीच्या सुमारास उठून सांगत—'आम्हां सर्वांना फार भूक लागली आहे आणि जेवण वाडल्यावर 'भूक नाही' असे सांगत. कधी कधी ददावून सांगत—'हे काम खाणे सांगे?' आणि परतानेच उठून निघून जात. इतका अस त्यांनी दिला तरी दुर्वाघनाने सर्व शांतपणे सहन करून त्यांची सेवा केली. दुर्वाघन परीक्षेत पूर्णपणे उत्तरल्यावर दुर्वास ऋषी प्रसन्न होऊन म्हणाले—'राजा! मी तुम्ही सेनावृत्ति

पाहून संतुष्ट झाली आहे. तुला काय वाटेल ते मागून घे."

दुर्योधनाला ते ऐकून परमानंद झाला. दुर्वास ऋषींनी क्षाप दिला नाही याबद्दल त्याच्या मनाचे फार समाधान झाले. नंतर त्याने दुःशासन, शकुनी व कर्ण यांचा सल्ला घेऊन मुनींजवळ आपली इच्छा प्रगट केली. म्हणाला—"मुनिवर्ये! धर्मपरायण युधिष्ठिर काम्यक वनात वनवास करीत आहे. त्याच्या बरोबर त्याचे भाऊ, पत्नी द्रौपदी व ब्राह्मणपण रहात आहेत. आपण त्यांना दर्शन देण्यास जाणे व पांडवांना अतिथि-सत्काराचा मान द्यावा. आपण सशिष्य काम्यक वनात जाऊन त्यांना दर्शन द्यावे."

दुर्वास दुर्योधनाच्या आज्ञेच्याप्रमाणे काम्यक वनात जायला निघाले. पांडव दुर्वास ऋषींचा आतिथ्य सत्कार करू शकले नाहीत, म्हणजे त्यांना राग येईल व ते त्यांना चांगला क्षाप देतील असे दुर्योधनाला वाटले. ऋषींनी दुर्योधनाला तसा बर मागण्यास सांगितले होते.

ज्या दिवसा दुर्वास ऋषी पर्वतवसनात पांडवांकडे आले त्यादिवशी द्रौपदी सर्वांना जेवायला बाटून आणि स्वतः बेंबून मृकतींच विश्रांति घेण्यासाठी थोडी आदली झाली होती.

युधिष्ठिर आपल्या भावंडांबरोबर दुर्वास-ऋषींच्या स्वागतासाठी सामोरा गेला. ऋषींना नमस्कार करून तो म्हणाला—"मुनिवर्ये! आपण सशिष्य आमचे आतिथ्य स्वीकारावे."

दुर्वास ऋषींनी या वनात युधिष्ठिर आपल्या बहा हजार शिष्यांसह सर्वांचा सत्कार कसा काय करील या गोष्टीचा थोडा देखील विचार केला नाही व लगेच होकार दिला. पांडवांनी त्यांना गंगेवर स्नानादि आटोपून पांढऱ्यास विनंति केली.

दुर्वास ऋषी स्नानास निघून गेल्यावर इतक्या सर्व लोकांना जेवायला कसे वाढाव-याचे हे द्रौपदीला कळले. तिने कुण्याचा आवा केली.

शिवपुराण

[११]

शंकर पार्वतीच्या विवाहाला जालेली सर्व पाहुणेमंडळी निरोप घेऊन आपापल्या गावी निघून गेली. नंतर शंकर नंदीला म्हणाला—"आम्ही दोघे विधाम करणार आहो, म्हणून तू माझे निवास स्थान सजवून ठेवण्याची व्यवस्था कर."

नंदीने सर्व गणप्रमुखांबरोबर शंकराचे निवासस्थान स्वच्छ करून त्यात खुंगी घेऊन शिपडली. नंतर जागोजागी धुती हिरे यांचा नूर मिसळून रांगोळी घालविण्याची व्यवस्था केली. फुलें, पाने व मोहोर आणून दारे खिडक्यांना तोरणं बांधविली. भिंतींवर सुरनिपुण चित्रे काढविली आणि निरतिराळी फळे व स्वास्थ्यकर पेये यथास्थान ठेवून

विवाहोत्सवीची यथोचित व्यवस्था करून शयनगृह सजविले.

नंदीने शंकराला फळविले की शंभामुह सजवून तयार ठेवण्यात आले आहे. तेव्हा शंकर नंदीला व गणवृंदांना म्हणाला—"आतां आम्ही विधांति घ्या-यला जात आहो तेव्हा कोणाला आज्ञाब्राजूला किंवा आत येऊ देऊ नका, आमची शोच मोठ्या कायर नये. चारी बाजूला पाहून देवा!" असे सांगून शंकर पार्वतीसह विधाम करायला शयन-गृहात गेला.

तिकडे तारकामुर देवांना फार त्रास वेळ लागला. त्यांनी ब्रह्मदेवाकडे आपले गान्हाणे नेले. म्हणाले—"हे देवाविदेवा व स्वास्थ्यकर पेये यथास्थान ठेवून ब्रह्मदेवा! तू तारकामुराला जी बर दिला

त्यामुळे आम्हांला निरनिराळ्या प्रकारे यातना सहन कराव्या लागत आहेत. त्याला ठार केल्याशिवाय आम्हांला शांति मिळणार नाही. तरी त्याला ठार करण्याचा काही तरी उपाय कर."

ब्रह्मदेव देवांना धीर बसत म्हणाला—"मी तारकामुराला वर देऊन त्याला अजिंक्य केले हे खरे आहे. पण वर दिला नसता तरी भागलं नसतं. तप करणारा माग तो सुट्ट असो किंवा बुड्ट असो त्याला वर देणे माग आहे. दुष्टाला वर दिला नाही तर तो तपश्चर्या करणे सोडील का? तपश्चर्यामुळे उत्पन्न होणारा ताप विलीकाला भस्म करील. विलीकाला

Fullscreen

127

X

◀

⌂

▶

64 / 76

रक्षणासाठीच वर द्यावा लागतो. वर मिळविणारा त्याचा दुःखयोग करतो, तेव्हा त्याचे पारिपत्य करावे लागते. चला, विष्णूकडे जाऊन त्याचा सल्ला घेऊ या."

सर्व क्षेत्र विष्णूकडे गेले व तारकामुराच्या अत्याचाराचे वर्णन करून त्याचे पारिपत्य करण्यास उपाय सुचविण्यास सांगितले. विष्णू म्हणाला—"पार्वती परमेश्वर विवाहित झाले आहेत. त्यांना मुलगा होईल तेव्हा तुमची इच्छा पूर्ण होईल."

"शंकर पार्वतीचा विवाह होऊन पुष्कळ काळ लोटला. त्यांना आमच्या स्थितीची कल्पना करून आवीर." देव विष्णूला म्हणाले.

विष्णू ब्रह्मदेवाला व देवांनाबरोबर बैठून बोलत लोको गेल्या. शंकराच्या आशेत बहूकडे कडक पाहता होता. विष्णू नंभीला म्हणाला—"आम्ही शंकराच्या दर्शनाला आलो आहो. आम्हांला आत जाऊ दे."

"पार्वती परमेश्वर एकांतात आहेत. आंत कोणाला प्रवेश देऊ नये अशी प्रज्ञा आहे. त्यांची आज्ञा मोडणे आम्हांला कसे शक्य होईल? तेव्हा क्षमा करावी." नंभी म्हणाला.

आले होते छात विघ्न वाले. म्हणून विष्णू देवांना म्हणाला—"तुम्ही शंकराचे पापिपत्त लिप हथार करून पंचाक्षरी मंत्राचा जप करीत त्याची वाराधना करा. शंकर प्रसन्न होऊन तुम्हांला दर्शन देईल. तेव्हा जे निवेदन करावयाचे असेल ते करता येईल. तुम्ही नक्कीच यशस्वी व्हाल, यात शंका नाही," विष्णू म्हणाला.

देवांनी पापिपत्त लिप तयार केले आणि सर्व मिळून "हर हर महादेव, जंभो!" असा जयघोष करू लागले.

शंकर भक्तांच्या ह्याकेला पावला. तो बावत बाहेर येऊन म्हणाला—"देव हो! तुम्ही कशासाठी माझे एवढे स्मरण केलेत? बोला, काय पाहिजे?"

ब्रह्मदेवादिक देव म्हणाले—"हे शंकर! तारकामुराच्या वधासाठी तू स्वतःची एक सृष्टि कर."

ते ऐकून शंकराने आपले शीर्ष अग्नि कुंडात सोडले. पार्वतीला राग आला व तिने देवांना अपत्य प्राप्ति न होणार, असा शाप दिला.

शंकराचे शीर्ष पडल्याने अग्नि बावकून गेला तो ताप त्याला असह्य झाला. त्यात

सप्त ऋषींनी भक्तिपूर्वक होम करून पूर्णाहुति दिली.

त्या वेळी अग्नि सप्त ऋषींच्या पत्नींना पाहून त्यांच्या विरहाने दुःखी झाला. अग्नीची पत्नी स्वाहा हिचा तोंड मोल्ल कळली. ती प्रत्येक मुनिपत्नीरूपे अग्नीस भेटली. परंतु तिला अर्धवतीचे रूप वेता येईना. म्हणून स्वाहाने त्या वीर्याचे सहा भ्रम करून ते आपल्या पोटात धारण केले. तिला फार कळा सोसाव्या लागल्या. म्हणून तिने आपल्या गर्भातला अंश कैलास शिखरावर टाकला. तो अंश दायून गंगेत सोडला. गंगेत तो अंश यथासमर्थी पूर्ण वाढ झाल्यावर मार्गशीर्ष षष्ठीला

धनिष्ठा वक्षनाथर एक शिशुरूपे प्रभट झाला. त्या मुलाला सहा तोंडे व बारा हात होते व वक्ष्याचा देह होता.

सर्वत्र जशी किंवदंती पसरली की सहा मुनि पत्नींना अग्नीच्या कृपेने हा मुलगा झाला. ते ऐकून मुनींनी आपापल्या पत्नींचा त्याग करण्याचे ठरविले तेव्हा स्वाहाने मुनींना वस्तुस्थिती समजावून सांगितली. तिच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि मुनींनी मुनिपत्नींचा त्याग केला.

मुनिपत्नींनी गंगाकाठी जाऊन षण्मुख असलेला तो शिशू पाहिला. त्यांना पाहून फुटला आणि त्या शिशूने सहा मुनिपत्नींचे स्तनपान केले.

ब्रह्मदेवाने स्वतः जाऊन त्या मुलाची ऋणमुंडली तयार केली आणि त्या मुलाचे नामकरण केले. तोच कुमारस्वामी, षण्मुख, स्कंध इत्यादी नावांनी प्रसिद्ध झाला.

मुनिपत्नींनी त्या मुलाला विचारले— “बाळा! आमच्या पतींनी आम्हांला घराबाहेर काढले आहे. आता, आमचे कसे व्हायचे?”

कुमारस्वामी म्हणाला—“मी तुमचा मुलगा आहे! तुम्ही माझ्या माता आहात. म्हणून तुम्ही माझ्या खरोखर रहा.”

कुमारस्वामी दिवसेंदिवस वाढू लागला. तो जोगराळ प्रदेशात हिंडू फिरू. जाधावर किंवा सिंहावर बसे व त्यांच्याशी खेळे. त्याला शंकराचे धनुष्य मिळाले. त्याने त्यावर बाण खडवून कोंब पर्वताचे शिखर तोडले. ते पाहून त्या पर्वतावर राहणारे राक्षस कुमारस्वामीला साय-यला वाबले. कुमारस्वामीने सर्वांचा संहार केला.

विकडे शंकरपार्वतीस एकवीस मुले माली. ते अग्न्याच्या गणांचे भूळपुरुष होऊन गणाधिपति झाले.

१२१. प्राचीन ग्रीस देशांतील खेळ

ग्रीस लोकांनी स्वतःचा व जीजांचा आरंभ केला वसे खेळलात. याची प्रे बिल्लिकलेचे पित्त आहे त्याने मल्लयुद्ध, कुल्या नाचरांचे युद्ध, चेंदू व हांकीचा खेळ कोरलेला आहे.

